

Міністерство освіти і науки України
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Факультет історії, політології і міжнародних відносин
Кафедра історії України і методики викладання історії

**ДИПЛОМНА РОБОТА
НА ЗДОБУТТЯ ПЕРШОГО (БАКАЛАВРСЬКОГО)
РІВНЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

на тему:

**«РЕЛІГІЙНА ТА ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ОТЦЯ
ЄРЕМІЇ-ІВАНА ЛОМНИЦЬКОГО (1860–1916)»**

студента IV курсу, групи СОІ з-41
предметної спеціальності

014.03 Середня освіта (Історія)

Мужика Ростислава Петровича

Керівник:

кандидат історичних наук, доцент

Єгрешій Олег Ігорович

Рецензент:

доктор історичних наук, професор

Пилипів Ігор Васильович

Національна шкала: _____

Університетська шкала: _____

Оцінка ECTS: _____

Члени комісії:

_____ (підпис) _____ (прізвище та ініціали)

_____ (підпис) _____ (прізвище та ініціали)

_____ (підпис) _____ (прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	3
ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. Джерела та історіографія до проблеми релігійної та просвітницької діяльності отця Єремії-Івана Ломницького	8
1.1. Історіографія проблеми	8
1.2. Джерельна база дослідження	12
1.3. Методологічні засади дослідження	15
РОЗДІЛ 2. Формування особистості та духовного покликання отця Єремії-Івана Ломницького (1860–1886 рр.)	17
2.1. Соціальне походження, формування світогляду, освіта і педагогічна праця Івана Ломницького (1860–1882 рр.)	17
2.2. Духовне покликання Івана Ломницького: від новіціату до чернечих обітів та ієрейських свячень (1882–1886 рр.)	20
РОЗДІЛ 3. Релігійна та просвітницька діяльність отця-василіянина Єремії-Івана Ломницького (1886–1916 рр.)	23
3.1. Релігійно-місіонерська та педагогічна праця отця Єремії Ломницького у Василіянському Чині (1886–1907 рр.)	23
3.2. Отець Єремія Ломницький – перший ректор духовної семінарії в Станиславові (1907–1916 рр.)	31
3.3. Вшанування пам’яті та беатифікаційний процес отця Єремії-Івана Ломницького	39
РОЗДІЛ 4. Роль позакласної роботи у вивченні діяльності релігійно-церковних діячів	43
РОЗДІЛ 5. Інтеграція релігійно-церковної спадщини діяча до позакласної роботи з історії	47
ВИСНОВКИ	52
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	55
ДОДАТКИ	68

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ГКЦ – Греко-Католицька Церква (історична назва у період 1772–1991 рр., з 1991 р. – Українська Греко-Католицька Церква)

ЗССНДМ – Згромадження сестер Служебниць Непорочної Діви Марії (Сестри Служебниці)

Кан., канн. – канон, канони

ККСЦ – Кодекс канонів Східних Церков

О., о. – отець (священик)

РПЦ – Російська Православна Церква

С., с. – сестра (черниця)

ЧСВВ – Чин Святого Василя Великого (Отці Василіани)

ВСТУП

Актуальність проблеми. Зростання ролі Української Греко-Католицької Церкви (далі – УГКЦ) у процесі становлення Української держави, нації та громадянського суспільства, зокрема, в контексті виконання Закону України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» [22], очевидно підвищує суспільний та науковий інтерес до її історичного минулого, спонукає до його практичного використання у процесі розвитку державно-церковних відносин, запрошення духовенства до співпраці у вихованні сучасної української молоді. Значна увага сучасних вітчизняних дослідників до біографій і духовної спадщини відомих ієрархів, як наприклад, Андрея Шептицького чи Йосифа Сліпого [81; 82], очевидно, сприятимуть зростанню інтересу й до інших діячів УГКЦ, чия релігійно-просвітницька діяльність сприяла плеканню духовних цінностей й національної ідентичності української нації. Одним із таких прикладів може стати життя та діяльність отця Єремії-Івана Ломницького, відомого василіянина, місіонера, першого ректора духовної семінарії в Станиславові (нині Івано-Франківську).

Дана робота виконується в рамках держбюджетної комплексної теми кафедри історії України і методики викладання історії Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника та науково-дослідного інституту історії Церкви Івано-Франківської академії Івана Золотоустого «Реабілітована пам'ять: сторінки історії УГКЦ в особах» (державний реєстраційний номер: 0123U103003; дата реєстрації 26.06.2023 року, термін виконання з 01.07.2023 року по 30.12.2028 року) [94; 108].

Об'єктом даного дослідження є особистість отця Єремії-Івана Ломницького, священика-василіянина.

Предметом дослідження є історіографічна, джерельна та методологічна основи дослідження біографії отця Єремії-Івана Ломницького, етапи формування його світогляду та духовного покликання як священика – монаха, його релігійно-просвітницька діяльність як монаха-місіонера, настоятеля монастирів, вчителя

новіціату, ректора духовної семінарії і викладача богословського ліцею, вшанування його пам'яті та процес беатифікації, прийоми і методи використання релігійно-церковної спадщини у позакласній роботі з історії.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють 1860–1916 рр. При цьому нижня хронологічна межа – це дата народження Івана (світське хресне ім'я), згодом монаха-василіянина Єремії Ломницького, а верхня хронологічна рамка – це дата його смерті, тим часом для розгляду процесу беатифікації його особи та використання релігійно-церковної спадщини діяча у позакласній гуртковій роботі з історії автор звертався до відповідних подій і документів першої чверті ХХІ ст.

Територіальні межі дослідження охоплюють головним чином територію сучасної України, де Єремія-Іван Ломницький народився та сформувався як особистість, обрав своє духовне покликання монаха Василіянського Чину, а відтак здійснював свою релігійну, педагогічну та просвітницьку діяльність, зокрема як перший ректор духовної семінарії в Станиславові. У роботі також згадано інші місцевості поза Україною, де отець Єремія-Іван Ломницький перебував в ув'язненні та загинув мученицькою смертю.

Метою роботи є комплексне об'єктивне дослідження проблеми формування особистості, духовного покликання, релігійної та просвітницької діяльності отця Єремії-Івана Ломницького, впровадження у практику позакласної роботи з історії.

Для досягнення окресленої мети необхідно вирішити наступні **завдання дослідження**:

- показати стан наукової розробки проблеми, основні джерела та методологію дослідження проблеми життя та діяльності отця Єремії-Івана Ломницького;
- здійснити періодизацію життя та діяльності отця Єремії-Івана Ломницького;
- з'ясувати соціальне походження отця Єремії-Івана Ломницького, процес формування його світогляду, здобуття загальної та богословської освіти, духовної формації у новіціаті Василіянського Чину;
- дослідити релігійно-місіонерську та педагогічну працю отця Єремії-Івана Ломницького у Василіянському Чині;

- проаналізувати діяльність отця Єремії-Івана Ломницького як першого ректора духовної семінарії в Станиславові, окреслити причини його арешту окупаційною російською владою, описати трагічні обставини його загибелі;

- описати заходи щодо вшанування пам'яті та беатифікації отця Єремії-Івана Ломницького;

- окреслити можливості, прийоми і методи використання релігійно-церковної спадщини отця Єремії-Івана Ломницького у позакласній роботі з історії.

Методологічні засади дослідження. В процесі наукової роботи використано наукові принципи об'єктивності та історизму, загальнонаукові методи – аналізу і синтезу, індукції та дедукції, систематизації, узагальнення та класифікації, конкретно-наукові методи – хронологічний, діахронний (періодизації), історико-географічний, порівняльно-історичний, статистичний (кліометрії), мікроісторії, біографістики та просопографії [детальніше див.: 99, с. 164-165, 242-244; 114, с. 229-256; 88, с. 122-136; 66, с. 238-244]. Детальнішу характеристику використання цих методів у процесі нашого дослідження буде проаналізовано у підрозділі 1.3.

Наукова новизна отриманих результатів дипломної роботи зумовлена сукупністю поставлених завдань та засобами їх розв'язання. У роботі:

уперше:

- уточнено відомості до біографічного нарису отця Єремії-Івана Ломницького (1860–1916);

- запропоновано використання методики гурткової позакласної історико-краєзнавчої роботи для популяризації та практичного використання матеріалів про релігійно-просвітницьку діяльність отця Єремії-Івана Ломницького;

удосконалено:

- підходи щодо проведення індивідуальної роботи учнів у формі доповідей, описів, дослідження документів для з'ясування виховного потенціалу греко-католицького духовенства у формування національної та громадянської ідентичностей;

отримали подальший розвиток:

– вивчення методики організації та проведення екскурсій, експедицій, походів як частини краєзнавчо-туристичної роботи з учнівською молоддю.

Практичне значення роботи полягає в тому, що вміщений в ній емпіричний матеріал, положення, висновки та рекомендації можуть бути використані у лекційних курсах, зокрема, за ОПП «Середня освіта (Історія)» за першим (бакалаврським) та другим (магістерським) рівнями вищої освіти на Факультеті історії, політології і міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника з дисциплін «Історія України (1914–1945 рр.)», «Історичне краєзнавство, музеєзнавство», «Організація позакласної гурткової роботи», «Культурна і духовна спадщина в Україні», за ОПП «Богослов'я» за першим (бакалаврським) та другим (магістерським) рівнями вищої освіти на факультеті богословських і гуманітарних наук Івано-Франківської академії Івана Золотоустого з дисциплін «Основи християнської віри (катехизм)», «Історія християнства в Україні» та «Релігієзнавство», при написанні навчально-методичних посібників, спеціальних наукових праць з проблематики історії УГКЦ періоду XIX – початку XX ст.

Апробацію результатів дослідження здійснено під час обговорення результатів підготовки дипломних робіт на здобуття освітнього ступеня бакалавра на засіданнях кафедри історії України та методики викладання історії Факультету історії, політології і міжнародних відносин Карпатського (Прикарпатського) національного університету імені Василя Стефаника у 2024-2025 навчальному році.

Структура роботи: логіка наукового пошуку, мета й завдання бакалаврської дипломної роботи, її концептуальна основа обумовили її структуру загальним обсягом 82 сторінки (з них основного тексту 50 сторінок), яка складається з переліку умовних скорочень, вступу, п'яти розділів, дев'яти підрозділів, висновку, списку використаних джерел (всього 153 позиції) та додатків (три).

РОЗДІЛ 1.

Джерела та історіографія до проблеми релігійної та просвітницької діяльності отця Єремії-Івана Ломницького

Для об'єктивного дослідження життєвого шляху, релігійної та просвітницької діяльності отця Єремії-Івана Ломницького у цьому розділі детально проаналізуємо історіографію та джерельну базу, на основі яких, використовуючи різний методологічний інструментарій, можна буде реконструювати цілісну біографію церковного і громадського діяча.

1.1. Історіографія проблеми

Для успішного визначення стану наукової розробки проблеми життя та діяльності отця Єремії-Івана Ломницького, очевидно, необхідно провести історіографічний аналіз, який, на думку окремих дослідників, «полягає в тому, щоб показати, як відбувалося нагромадження історичних знань, як розширювалося коло історичних понять і уявлень, як запроваджувалися у вжиток нові історичні джерела...» [106, с. 7]. Використовуючи такий «послідовно хронологічний» підхід, спробуємо показати поступове формування в історіографії, особливо українській церковній історіографії [83, с. 12], історичного портрету отця Єремії-Івана Ломницького, відомого сьогодні як представника першого покоління «реформованих» у Добромилі василіян, засновника одного з жіночих чернечих згромаджень і ректора духовної семінарії в Станиславові.

Перші зацікавлення діяльністю отця Єремії-Івана Ломницького виявляли у 1890-х – 1900-х рр. вже його сучасники, зокрема о. Кирило Селецький, с. Йосафата Гордашевська, о. Омелян Хлібовицький та інші, які на сторінках церковного часопису «Душпастир» періодично згадували про духовні місії молодого василіянина на різних парафіях у Галичині, про заснування ним нового Згромадження Сестер Служебниць Непорочної (Пречистої) Діви Марії (далі –

ЗСНДМ) [цит. за: 62, с. 138-140; див. також: 23, с. 564-567; 21, с. 27]. Однак ці свідчення, записані «по гарячих слідах», можемо віднести скоріше до історичних, аніж до історіографічних джерел, які, зрештою, фіксували лише окремі епізоди його релігійної та просвітницької діяльності, а не цілісну його біографію.

Уже в 1920-х – 1930-х рр. зацікавлення особою отця Єремії Ломницького знову проявилось в контексті дискусії про головного ініціатора і засновника ЗСНДМ на сторінках «релігійно-суспільного» часопису «Нива» у статтях-«дописах» о. Теодора Богачевського, о. Юліана Дадія ЧСВВ, о. Василя Навроцького [цит. за: 62, с. 138-139; див. також: 13, с. 69-111; 16, с. 48-69; 20, с. 231-237]. Однак, слід зауважити, і цього разу не було сформовано бодай короткого історичного портрету о. Єремії Ломницького.

Частково його біографію вдалося реконструювати лише 1968 р. у книзі о. Атанасія-Григорія Великого ЧСВВ про історичний розвиток Згромадження ССНДМ, в якій розкрито чимало епізодів його релігійно-просвітницької діяльності і навіть на основі даних Каталогів ЧСВВ вказано короткі, «базові» біографічні відомості (дати народження, вступу до ЧСВВ, перших обітів, професії, ієрейських свячень, ректорства духовної семінарії в Станиславові, арешту і депортації до Сибіру, смерті) [див., наприклад: 63, с. 14-20, 25, 30-31 та ін.]. Окрім цієї праці, о. Атанасій-Григорій Великий в науково-популярному нарисі «З літопису Християнської України» також згадував про василіянина о. Єремію Ломницького як першого ректора духовної семінарії в Станиславові, якого на початку Першої світової війни було «вивезено» [95, т. 9, с. 59]. Так само лаконічні біографічні відомості про о. Єремію Ломницького було вміщено в статті-гаслі у 4-му томі «Енциклопедії українознавства» під редакцією Володимира Кубійовича [51, т. 4, с. 1376]. Згодом, 1982 р. з нагоди відзначення 100-літнього ювілею Добромильської реформи ЧСВВ, перший детальний біографічний нарис о. Єремії Ломницького підготував о. Іриней Назарко ЧСВВ у контексті дослідження життєписів першого покоління 24-ох «реформованих» василіян [80, с. 460–464]. Відтак, цей біографічний нарис, як показує аналіз бібліографічних довідників о. Ісидора Патрило, був єдиним за тривалий період розвитку діаспорної історіографії

[детальніше див. «Показчик імен і речей»: 52, с. 369; 53, с. 210, 323, 54, с. 316], а пізніше, вже у 1990-х – 2000-х рр. навіть став основою для підготовки серії чергових популярних та науково-популярних версій біографії отця-василіянина Єремії Ломницького [див., наприклад: 138; 145; 148; 149].

Нова хвиля зацікавлення науковців особою о. Єремії Ломницького розпочалася вже сучасній українській історіографії після відродження УГКЦ та відновлення незалежності України, зокрема в контексті «академічного» відродження історіографії чернечих чинів і згромаджень (наприклад, у дисертаціях Ольги (Андреї) Маслій ЗСМ [115], Ірини Стасюк [116], Світлани (Дарини) Турків ЧСВВ [117]. Упродовж 1990-х – у першій декаді 2000-х рр. такі дослідники, як, зокрема, Софрон Мудрий [79, с. 518], Василь Ленчик [74, с. 534], Василь Марчук [78, с. 122, 154], знову ж таки слід відзначити, достатньо фрагментарно згадували окремі факти з життя та діяльності о. Єремії в контексті дослідження історії УГКЦ, її ролі та місця в українському національному русі, особливо періоду Першої світової війни. Епізоди про діяльність ієромонаха василіянина о. Єремії Ломницького як ректора духовної семінарії в Станиславові, його співпрацю з єпископом Григорієм Хомишиним у формуванні нового покоління духовенства вмістили у своїх дослідженнях Володимир Полєк [87, с. 135], Ігор Пилипів [86, с. 193-199; 61, с. 126], Олег Єгрешій [69, с. 114; 70, с. 43-54; 71, с. 68-103], Руслан Делятинський [67, с. 55-76; 68, с. 308-317; 46, с. 132], Олег Каськів [72, с. 22-26], Дарина Марціновська [77, с. 239-244]. Результати їх досліджень стали основою для короткого біографічного нарису про о. Єремію Ломницького як ректора духовної семінарії в Станиславові, розміщену на офіційних сайтах Івано-Франківської архієпархії УГКЦ та Івано-Франківської духовної семінарії УГКЦ [17; 18].

У цей період перше систематичне дослідження життєпису та діяльності о. Єремії-Івана Ломницького здійснила с. Ореста Боршовська ЗСНДМ, яка, базуючись на здобутках історіографії та нових історичних джерелах, відобразила процес становлення особистості, вплив родинного середовища, здобуття освіти, формування духовного покликання, основні етапи діяльності як василіянина-місіонера, ректора духовної семінарії в Станиславові, описала обставини його

смерті на засланні, а особливий акцент поставила на його ролі у заснуванні та розвитку Згромадження Сестер Служebниць Непорочної Діви Марії [62].

Очевидно, таке посилення інтересу науковців до життєпису цього релігійно-церковного діяча, зокрема, було відповіддю на запит УГКЦ щодо потреби належного вшанування пам'яті о. Єремії Ломницького, започаткування процесу беатифікації якого було проголошено єпископом Володимиром Війтишиним у 2009 р. в катедральному соборі Воскресіння Христового Івано-Франківської єпархії УГКЦ [118]. Окремі деталі цього беатифікаційного процесу розглянемо нижче (у *підрозділі 3.3.*), тут лише констатуємо, що упродовж першої чверті ХХІ ст. місія «Постуляційний центр беатифікації і канонізації святих УГКЦ» збрала значний матеріал до беатифікаційної справи о. Єремії Ломницького [141; 140], і надалі продовжується збір свідчень про чуда за його посередництва [123], публікація окремих документів про його діяльність [139], періодичне відзначення річниць його дня народження [120; 119; 142; 143; 55].

Важливим кроком для вшанування пам'яті, популяризації особи о. Єремії Ломницького та продовження його беатифікаційного процесу стала організація в Івано-Франківську 27-28 жовтня 2018 р. науково-практичної конференції «Отець Єремія Ломницький та шлях до святості Станіславівських новомучеників» [85]. Заслуговує на увагу також включення біографії о. Єремії-Івана Ломницького до сучасного наукового енциклопедичного видання в Україні [47].

Таким чином, підсумовуючи огляд історіографії життя та діяльності о. Єремії-Івана Ломницького, можемо виокремити декілька етапів її розвитку – від зацікавлення сучасників до висвітлення окремих епізодів його життєпису, відтак – до комплексної реконструкції біографії. Найбільш знаковими стали праці о. Іриней Назарка та с. Орести Боршовської, які стали основою для популяризації та беатифікації о. Єремії Ломницького, однак, слід зауважити, заради дотримання принципу об'єктивності та історизму потребують залучення до наукового обігу та ґрунтового аналізу власне історичних джерел.

1.2. Джерельна база дослідження

У процесі дослідження життя та релігійно-просвітницької діяльності о. Єремії Ломницького слід враховувати як здобутки історіографії, так й історичні джерела. За визначенням фахівців, історичне джерело «виступає по суті єдиним носієм відомостей про минуле людства, про різні аспекти людської діяльності в усіх сферах суспільного та приватного життя» [100, с. 68].

Для об'єктивного дослідження життя та діяльності будь-якої історичної особи дослідники використовують комплекс джерел, які за родово-видовою ознакою, зважаючи на характер, зміст і форму, поділяють на документальні та оповідні джерела, а серед них такі різновиди, як актові, діловодні (справочинні), статистичні документи, мемуаристику (спогади), епістолярій (листи), щоденники, наукову, науково-інформаційну, науково-популярну і навчальну літературу, художні твори і періодичну пресу [100, с. 106-114]. Враховуючи цю класифікаційну схему історичних джерел, проаналізуємо джерельну базу дослідження життєпису о. Єремії-Івана Ломницького.

Так, до актових і діловодних документів, які розкривають окремі фрагменти біографії василіянина о. Єремії-Івана Ломницького, слід віднести передусім записи в метричних книгах про його народження і хрещення, хроніках монастирів про прийняття до монастиря, складання перших і довічних обітів. Слід зауважити, що частину цих документів виявлено в особовій справі о. Єремії Ломницького у фонді 684 «Протоігуменат монастирів чину св. Василя Великого, м. Львів» Центрального державного історичного архіву України у м. Львові [11]. Короткі відомості про перебування Івана Ломницького на посаді вчителя у школі с. Козарі Рогатинського повіту у 1880–1882 рр. міститься у звіті директора [4, арк. 1]. Чимало інших фактів про життєвий шлях о. Єремії Ломницького (зокрема, його батька о. Михайла і стрийка о. Івана – священиків Перемишльської єпархії [41; 42; 43]), чернече місіонерське служіння у монастирях Галицької провінції ЧСВВ у 1882–1906 рр. суттєво доповнено й уточнено на основі даних офіційних статистичних збірників «Шематизм...» Львівської архієпархії [44; 25; 26; 27; 28]

та Перемишльської єпархії [37; 38; 39; 40], доступних для дослідників на електронному репозитарії наукової бібліотеки Люблінського католицького університету імені святого Івана Павла II (Польща). Тим часом у подібному за жанром офіційному статистичному збірнику Станиславівської єпархії за 1907–1914 рр., що зберігається, зокрема, в науково-довідковій бібліотеці Державного архіву Івано-Франківської області, зафіксовано лише факти перебування на посаді ректора духовної семінарії в Станиславові та викладання окремих предметів, а за 1925 р. – в некролозі вказано дату і місце смерті у 1916 р. [29; 30; 31; 32; 33; 34; 35; 36]. Варто додати, що додатковим джерелом для верифікації відомостей про о. Єремію Ломницького стали науково-довідкові видання о. Дмитра Блажейовського, в яких систематизовано величезний обсяг статистичних відомостей з оригінальних видань «Шематизмів...» усіх трьох єпархій Галицької митрополії (Львівської, Перемишльської та Станиславівської), а також дані про українських студентів богослов'я у папських університетах [56; 57; 58; 59; 60].

Служіння о. Єремії ректором духовної семінарії в Станиславові з 1907 р. і дату смерті 3 липня 1916 р. в Симбірську зафіксовано також в короткому записі в офіційній «Метриці кліру Станиславівської єпархії», започаткованої першим єпископом Юліаном Пелешом, що зберігається у фонді 504 «Єпископська консисторія в м. Станіславів» в Державному архіві Івано-Франківської області [3, арк. 115]. Так само коротка згадка про смерть на засланні першого ректора духовної семінарії в Станиславові міститься й у відозві владики Григорія Хомишина з нагоди відновлення діяльності семінарії у 1918 р. [5, арк. 1]. Однак, слід констатувати, будь-яких інших документів про діяльність о. Єремії Ломницького як ректора семінарії у фонді єпископської консисторії в Станиславові, на жаль, так і не було виявлено [див.: 2].

Другу групу джерел нашого дослідження діяльності о. Єремії Ломницького становлять матеріали періодичних видань. Серед них варто згадати, зокрема, статті сучасників в часописі «Душпастир» про духовні місії о. Єремії, про заснування жіночого Згромадження Сестер Служебниць Непорочної Діви Марії [див., наприклад: 20, с. 231-237; 21, с. 27; 23, с. 564-567; додатково див.: 62, с. 138-140].

Окремої уваги дослідників потребує офіційне періодичне видання «Вістник Станиславівської Епархії», в якому знаходимо декілька публікацій розпоряджень єпископа чи консисторії про прийняття кандидатів стану духовного на навчання в духовній семінарії та богословському ліцеї в Станиславові у 1907–1914 рр., призначення на посади ректора і наставників духовної семінарії, викладачів богословського ліцею, молодих священників на душпастирські посади тощо [14].

Третю групу історичних джерел, що допомагають висвітлити життєвий шлях і діяльність отця василіянина Єремії Ломницького, складають мемуарні матеріали, різноманітне листування (епістолярій), щоденники, біографічні анкети, особисті твори тощо. Так, цікавим є упорядковане василіянами о. Єремією Ломницьким разом з о. Платонідом Філясом і о. Лазаром Березовським релігійне видання «Гостинець: Молитовник для католицької української молоді», яке витримало декілька перевидань, зокрема у 1930 р. [15]. Окремі спогади про о. Єремію Ломницького опублікував у 1933 р. його співбрат по Чину Василіян о. Юліан Даций [16, с. 48-69]. Важливим джерелом є також епістолярій, тобто листування самого о. Єремії Ломницького з різними церковними діячами, наприклад, з Галицьким митрополитом Андреем Шептицьким у справах організації духовних місій, душпастирської опіки отців василіян над монастирями сестер василіянок тощо [7; 8; 9], членом єпископської капітули в Станиславові о. Василем Фацієвичем [1], протоігуменом Чину святого Василя Великого [10]. Про конфлікт із ректором о. Єремією Ломницьким повідомляв у своїх листах до Львова у 1907 р. префект духовної семінарії в Станиславові о. Амвросій Редкевич [6]. Коротку згадку про обставини арешту, заслання і смерті о. Єремії знаходимо у праці Петра Ісаїва з історії міста Станиславова в історико-мемуарному збірнику «Альманах Станиславівської Землі» [12, с. 74]. Варто додати, що значний масив документів, спогадів, листування про діяльність о. Єремії-Івана Ломницького, які досі зберігаються в Головному архіві Сесетр Служебниць НДМ у м. Римі (ГАСС), введені в науковий обіг вище згадуваними дослідниками о. Іринеем Назарком ЧСВВ та с. Орестом Боршовською ЗСНДМ [80, с. 460-464; 62, с. 135-136].

Таким чином, можемо стверджувати, що проаналізований і частково введений до наукового обігу комплекс історичних джерел, який умовно поділено на три групи, сприятиме об'єктивному і повному висвітленню життєпису та діяльності о. Єремії-Івана Ломницького.

1.3. Методологічні засади дослідження

У процесі дослідження життєпису о. Єремії-Івана Ломницького використано методологічний інструментарій історичної науки, зокрема, наукові принципи об'єктивності та історизму, загальнонаукові методи – аналізу і синтезу, індукції та дедукції, систематизації, узагальнення та класифікації, конкретно-наукові історичні методи – хронологічний, хронологічно-проблемний, проблемно-хронологічний, синхронний, діахронний (періодизації), ретроспективний, порівняльно-історичний, історико-географічний, статистичний (кліометрії), мікроісторії, біографістики та просопографії, міждисциплінарні підходи [детальніше див.: 99, с. 164-165, 241-244; 114, с. 229-256; 75, с. 9-20; 89, с. 221-226; 92, с. 7-20; 64, с. 156-169; 88, с. 122-136; 66, с. 238-244; 91, с. 55-71; 76, с. 41-45].

Так, принцип об'єктивності, що передбачав «неупереджений погляд на об'єкт і предмет дослідження з урахуванням їх багатогранності, суперечливості та сукупності позитивних і негативних сторін для досягнення найбільшої вірогідності оцінки» [99, с. 242], дозволив показати життєвий шлях та багатогранну діяльність о. Єремії-Івана Ломницького із врахуванням впливу різних соціально-історичних факторів розвитку українського народу в Галичині наприкінці XIX – на початку XX ст., зокрема під час Першої світової війни. Принцип історизму, що передбачає «розгляд об'єкту дослідження з точки зору його генезису, виникнення, розвитку та подальших змін» [99, с. 164-165], допоміг детальніше розглянути специфіку формування його світогляду та особистості, процес здобуття освіти і духовного самовизначення через прийняття чернечого стану, основні етапи і види його релігійної та просвітницької діяльності.

Використання різноманітних конкретно-наукових методів дослідження дозволило розв'язати поставлені дослідницькі завдання. Так, діахронний метод дозволив здійснити чітку періодизацію життєпису о. Єремії-Івана Ломницького, сприяв послідовному вивченню етапів його життя та діяльності. Історико-географічний метод допоміг показати широку географію його життєвого шляху, врахувати особливості форм державного та церковного адміністративно-територіального устрою при визначенні місць проживання та служіння о. Єремії-Івана Ломницького як в Галичині, так і на засланні в Сибіру. Статистичний метод, або метод кліометрії, дозволив показати деякі кількісні та якісні показники діяльності о. Єремії-Івана Ломницького, зокрема його духовних місій на парафіях, участь в розвитку Згромадження Сестер Служебниць Непорочної Діви Марії, вплив на формування студентів-богословів в духовній семінарії в Станиславові тощо.

Послідовне використання у дослідженні біографії о. Єремії-Івана Ломницького трьох «новітніх» методів (чи методологічних підходів) – мікроісторії, біографістики та просопографії – сприяло формуванню цілісного історичного портрету цього релігійно-церковного діяча. Так, завдяки методу мікроісторичного аналізу вдалося детальніше охарактеризувати соціальне середовище й історичні умови його життя та діяльності, уточнити чимало відомостей про окремих діячів, порівняти окремі події в його житті із загальною канвою історичних подій. Поєднання методів біографістики та просопографії у реконструкції життєпису о. Єремії-Івана Ломницького сприяло врахуванню таких компонентів біографії, як соціальне походження, час і місце народження, релігійна належність, підданство чи громадянство, родинне оточення та сімейні традиції, особливості виховання, їх вплив на світогляд особистості, здобута освіта, здібності та мотивація у виборі духовного стану, особливості «духовної кар'єри» у Василіянському Чині, вплив суспільно-політичних чинників на життя духовної особи.

Таким чином, застосування загальнонаукових та конкретно-наукових історичних методів і прийомів дослідження сприяло формуванню об'єктивного історичного портрету о. Єремії-Івана Ломницького, окреслити його місце та роль в історії України.

РОЗДІЛ 2.

Формування особистості та духовного покликання отця Єремії-Івана Ломницького (1860–1886 рр.)

Життєвий шлях і духовне служіння отця Єремії-Івана Ломницького умовно можна поділити на декілька періодів, детермінантами яких виступають як особисті обставини й мотиви, так і суспільно-політичні події, що значною мірою визначали історичне тло та впливали на його діяльність. Так, щонайменше його життя можна поділити на два великих періоди: перший (1860–1886 рр.) – це час формування його особистості та дозрівання духовного покликання; другий період (1886–1916 рр.) – час духовного служіння на різних доручених йому церковним проводом ділянках.

Відтак, перший період життя отця Єремії-Івана Ломницького стане предметом детальнішого дослідження у цьому розділі.

2.1. Соціальне походження, формування світогляду, освіта і педагогічна праця Івана Ломницького (1860–1882 рр.)

Формування світогляду й особистості отця Єремії-Івана Ломницького, одного із відомих ієромонахів та місіонерів оновленого Добромильською реформою Чину святого Василя Великого Української Греко-Католицької Церкви, відбувалося в контексті складних історичних обставин другої чверті XIX ст., що значною мірою позначились на виборі життєвої стратегії – служіння Богові та рідному українському народові.

Він народився 8 лютого 1860 р. у селі Кавсько (тепер – с. Кавське Стрийського району Львівської області [50]), що в церковно-адміністративному плані належало до Дрогобицького деканату Перемишльської єпархії, а в політико-адміністративному – до Стрийського повіту Королівства Галичини і Володимирії Австрійської (з 1867 р. – Австро-Угорської) імперії [62, с. 15; 58, р. 223; 11, арк. 1].

Його батьком був місцевий парох у 1856–1867 рр. о. Михайло Ломницький (1825–1871) [62, с. 15; 58, р. 752]. Його мати – Марія Ломницька з роду Гащиць [62, с. 15].

Під час хрещення 12 лютого 1860 р., у день свята Трьох святих Василія Великого, Григорія Богослова та Івана Золотоустого, у церкві св. Параскеви [детальніше див.: 146] с. Кавське новонароджений найстарший син священичої родини Ломницьких отримав ім'я Іван [62, с. 15; 11, арк. 1]. Обряд хрещення здійснив рідний брат о. Михайла – о. Іван Ломницький (1807–1888), парох с. Горуцька Дрогобицького деканату (1854–1888) [62, с. 15; 58, р. 752]. Хресними батьками маленького Івана Ломницького були о. Микола Івасівка (1805–1870?), парох с. Більче Дрогобицького деканату (1857–1870), та п. Любіна Шептицька з с. Кавське [62, с. 15; 58, р. 98, 675; 11, арк. 1]. У священничій сім'ї о. Михайла та Марії Ломницьких, невдовзі народилися та виховувалися ще шестеро дітей: Любіна, Корнелія, Антоній-Володимир, Ніль-Богдан, Сава та Ольга [62, с. 15].

Відтак, як зазначає дослідниця с. Ореста Боршовська, «очевидно, що вже сама атмосфера, яка панувала в цій родині, сприяла розвиткові духовних цінностей, які з дитинства намагалися виховати в своїх дітях батьки. Глибока релігійна свідомість стала основою для подальшої формації і мала вплив на вибір синами майбутнього стану: усі вони обрали шлях священничого служіння, продовживши тим самим славу традицію роду Ломницьких, який дав Українській Греко-Католицькій Церкві чимало священиків» [62, с. 15].

Після закінчення початкової школи Іван Ломницький вступив у 1870 р. до академічної гімназії у Львові, де навчався до 1873 р. [62, с. 16; 11, арк. 2-5]. У цей час академічну гімназію очолював її перший директор професор о. Василь Ільницький, який, як влучно зазначив у своїх спогадах громадський діяч Степан Шах, «заслужився вельми для українського народу своїм веденням Академічної гімназії», якій «надав національний напрям. Був це «патріархальний» директор, патріот, що держався програми «Головної Руської Ради» з 1848 р., народовець, дбав о релігійне виховання й о чистоту мови» [24, с. 45-46]. Саме в період навчання Івана Ломницького в академічній гімназії у 1871 р. завдяки зусиллям директора о. Василя Ільницького та комісії народовців була видана «Руська Читанка» для молодших

класів гімназії [73, с. 57]. Після несподіваної смерті батька о. Михайла Ломницького 15 травня 1871 р. у с. Руда Лісна Рава-Руського повіту [58, р. 752], слід відзначити, за тогочасним традиційним правом осиротілу сім'ю підтримав о. Іван Ломницький, який зобов'язався духовно і матеріально дбати про родину свого покійного рідного брата [62, с. 15].

У 1873 р. Іван Ломницький продовжив навчання в реальній гімназії імені Франца Йосифа в Дрогобичі [62, с. 16; 11, арк. 6-8]. Це було дещо відмінне середовище, оскільки з 1867 р. у Дрогобицькій гімназії було запроваджено польську мову навчання (замість німецької), а окремо викладалася українська мова. Водночас тут був добре сформований колектив педагогів-професіоналів, серед яких варто згадати вчителя української мови Івана Верхратського, вчителя літератури Юлія Турчинського, катехита отця Олексія Торонського, вчителя польської та німецької мови і натуральної історії Теофіла Юркевича та багатьох інших [65, с. 25, 27].

У 1876 р. Іван Ломницький вступив до вчительської чоловічої семінарії у Львові, яку закінчив у 1880 р. зі свідоцтвом на право навчання в публічних школах [62, с. 16; 11, арк. 9-11].

У 1880 р. Іван Ломницький був скерований на посаду вчителя в 6-класну публічну школу з польською та українською мовами навчання в селі Козарі Рогатинського повіту [62, с. 16; 4, арк. 1].

Однак уже 26 вересня 1882 р. на особисте прохання Івана Ломницького окружна шкільна рада звільнила його від виконання обов'язків вчителя публічної школи в с. Козарі Рогатинського повіту [62, с. 16; 11, арк. 22].

Причиною для завершення вчительської праці став намір Івана Ломницького вступити до чернечого Чину святого Василя Великого, в якому цього ж року розпочалася велика Добромильська реформа під проводом Товариства Ісуса [62, с. 16]. Інтерес Івана Ломницького до Василіянського Чину, як зауважила дослідниця с. О. Боршовська, був спровокований суспільною полемікою навколо Добромильської реформи: «ця полеміка, за якою Іван Ломницький активно спостерігав, зродила в ньому бажання поїхати до Добромиля та особисто

переконатися в правдивості негативних відгуків, якими оперували опоненти василіанської реформи...» [62, с. 20]. Однак, як відзначають дослідники, вже на місці Іван Ломницький «пересвідчився, що не оправдані були поширювані наклепи і залишився у монастирі» [80, с. 460; 62, с. 20].

Таким чином, становлення особистості о. Єремії-Івана Ломницького, який походив із священичої родини, відбувалося на засадах християнського виховання як у родинному, так і освітньому середовищі під час навчання в гімназіях (у Львові і Дрогобичі), вчительській семінарії (у Львові). Короткий період його педагогічної праці в школі став черговим етапом його діяльності, однак швидко завершився через прагнення до духовного покликання.

2.2. Духовне покликання Івана Ломницького: від новіціату до чернечих обітів та ієрейських свячень (1882–1886 рр.)

На кандидатуру до Чину Василіян Іван Ломницький вступив 28 вересня 1882 р., а згодом на новіціаті прийняв, згідно з монашою традицією, нове ім'я Єремія [62, с. 20].

Під час формації у новіціаті Чину Василіян молоді ченці теоретично готувалися до майбутньої душпастирської праці, яка охоплювала би різні суспільні верстви населення Галичини. Головними ініціаторами цього місіонерського руху серед новиків василіанського монастиря в Добромилі, як відзначає с. О. Боршовська, були саме Єремія Ломницький та Платонід Філяс, яких згодом о. Юліан Дацій ЧСВВ назвав «нашими пророками» [62, с. 21].

Уже від моменту вступу до монастиря у Добромилі Єремія Ломницький, як відзначили сучасники, був «повен духа апостольського, его ідеалом було стати місіонером, і був ним цілою душею» [62, с. 21; 11, арк. 38]. Відтак, як підкреслює с. О. Боршовська, «цей місійний вимір покликання став провідним для цілого його життя. Не випадково своїм покровителем Єремія Ломницький уважав апостола Павла. У духовному житті о. Єремія часто користав із творів Отців Східної Церкви,

зокрема Василя Великого, Івана Золотоустого та Григорія Ніського, «від яких не відступав ніколи» та настанови яких часто використовував у своїх проповідях і конференціях [62, с. 21; 11, арк. 38]. Крім цього, у новіціяті йому неодноразово доводилося застосовувати свої педагогічні навички для навчання оо. Єзуїтів, які хотіли вивчити українську мову» [62, с. 21].

У процесі Добромильської реформи Єремія Ломницький виявив належний пієтет і добре розуміння ролі отців єзуїтів у її проведенні. Так, під проводом отців єзуїтів Гаспара Щепковського, Михаїла Мицельського, Войцеха Буадіса, Петра Бапста та інших молоді василіяни здобули солідну духовну й інтелектуальну формацію. Характерно, що коли одного разу через погіршення стану здоров'я о. Г. Щепковського справу реформ мали передати іншому отцю-єзуїту, то Єремія Ломницький від імені усіх василіан написав листа протоігуменові Товариства Єзуїтів з проханням дозволити залишити о. Г. Щепковського на попередньому становищі, оскільки від його особи «залежить добро, а навіть майбутність нашого чину» [62, с. 21-22]. Крім того, Єремії Ломницькому часто доводилось вступати в полеміку з метою спростування звинувачень на адресу єзуїтів, яким закидали латинізацію та денаціоналізацію Чину Василіан [62, с. 22].

Під час новіціяту в Добромилі Єремія Ломницький познайомився з о. Кастаном Кирилом Лєтовтом, останнім василіанином Литовської провінції, знищеної 1839 р. царською Росією, якого після відбуття ув'язнення його приятель Мамерт Ренінгер 1884 р. привіз до Добромиля. Молодий василіянин Єремія Ломницький скоро став найближчим приятелем о. Кастана Кирила Лєтовта, допомагав йому листуватися з його добродіями, зокрема Казимиром Моксевичем. Невдовзі після смерті о. К. Лєтовта 27 лютого 1892 р. Єремія Ломницький, який свідок описав останні години життя о. Кастана Кирила Лєтовта [62, с. 22-23; 90, с. 317-326].

Після закінчення новіціяту 17 травня 1884 р. Єремія Ломницький склав перші чернечі обіти, а відтак розпочав філософсько-богословські студії під проводом отців єзуїтів [80, с. 460; 62, с. 23; 11, арк. 38].

Згодом, після завершення студій Єремії, з дозволу настоятелів Чину Василіян, зважаючи на невелике число священиків серед реформованих василіян та зростаючу їх потребу, було допущено певні винятки із правила щодо висвячення кандидатів, за яким уділенню таїнства священства мала передувати професія вічних обітів. Тому Єремія Ломницький спершу, 17 січня 1886 р., був рукоположений на священика Перемишльським єпископом Іваном Ступницьким, а невдовзі, 22 травня 1887 р. склав професію вічних обітів разом із співбратами Вісаріоном Куликом та Єронімом Малицьким [80, с. 460; 62, с. 21-23; 11, арк. 26; 58, р. 917; 57, р. 530; 59, р. 396].

Таким чином, упродовж 1882–1886 рр. Єронім-Іван Ломницький пройшов шлях духовного становлення особистості від вступу до новіціату Чину Василіян до складання довічних обітів та прийняття ієрейських свячень.

РОЗДІЛ 3.

Релігійна та просвітницька діяльність отця-василіянина Єремії-Івана Ломницького (1886–1916 рр.)

Другий великий період у житті о. Єремії Ломницького розпочався із призначенням його на посаду директора Лаврівської школи василіян, а завершився його смертю на засланні в Симбірську. Зважаючи на особливості та масштаби його діяльності, можемо виокремити декілька етапів і видів його активної праці, що обумовляють структурний поділ на два підрозділи.

3.1. Релігійно-місіонерська та педагогічна праця отця Єремії Ломницького у Василіянському Чині (1886–1907 рр.)

Одразу ж після пресвітерських свячень 1886 р. о. Єремію Ломницького було призначено на посаду директора Лаврівської школи [80, с. 461; 62, с. 23; 93, с. 127], де він водночас виконував обов'язки вчителя четвертого класу [62, с. 23].

У 1886–1888 рр. о. Єремія Ломницький був директором окружної головної школи у с. Лаврові [80, с. 461; 93, с. 127; 58, р. 917]. У той час він надіслав до Крайової шкільної ради у Львові звернення про визнання публічності Лаврівської школи, на яке отримав відмову з покликанням на відсутність практики визнання права публічності для будь-яких віросповідних шкіл, раніше передбачену державним законом про шкільництво від 14 травня 1869 р., та потребу звернення до Міністерства освіти і віросповідань у Відні [93, с. 128-131]. Тому о. Єремія Ломницький надіслав відповідний лист-запит про визнання права публічності Лаврівській школі до Міністерства освіти і віросповідань, але в процесі очікування відповіді з Відня самого о. Єремію настоятелі Чину святого Василя Великого направили на вищі богословські студії до Кракова, а він передав управління Лаврівською школою о. Теодосію Куницькому ЧСВВ [93, с. 131]. Дослідниця

с. О. Боршовська зазначає, що обов'язки директора школи й адміністратора парафії в Лаврові о. Єремія Ломницький виконував до 1888 р. [62, с. 24].

Упродовж 1889–1891 рр. о. Єремія Ломницький разом із Платонідом Філясом, Венедиктом Скоробагатим і Сотером Ортинським продовжили свої богословські студії у Краківській єзуїтській колегії [80, с. 461; 62, с. 24].

Відтак з 1891 р. о. Єремія Ломницький повернувся до Східної Галичини, де виконував обов'язки викладача української мови та історії для молодих монахів Чину Василіян у Добромилі [62, с. 24; 58, р. 917]. Власне, саме у Добромилі, як підкреслюють дослідники, о. Єремія Ломницький розпочав активну місіонерську діяльність [62, с. 24].

У 1892 р. о. Єремія Ломницький та о. Платонід Філяс у львівській друкарні Товариства імені Шевченка видали молитовник «Гостинець», новизна якого, як відзначила с. Ореста Боршовська, полягала в тому, що «він був призначений конкретно для молоді та виданий окремими тиражами для хлопців і дівчат» [62, с. 25]. У другій частині молитовника обидва отці василіяни помістили короткі повчання про мету, покликання і виклики молодої особи, підкреслювали важливість правильного вибору, заохочували молодь до «життя з віри». На думку дослідників, «у редагуванні молитовника виявилися не лише організаторські здібності оо. Єремії Ломницького та Платоніда Філяса, але також уміле застосування ними педагогічної тактики в підході до засадничих для духовного розвитку особи тем...» [62, с. 25-26]. Слід додати, що видання «Гостинця» набуло серед населення Галичини великої популярності, адже перше його видання накладом 10 тис. примірників було швидко розповсюджено, а відтак чергові видання продовжували збільшувати тираж (1899 р. 12 тис., 1900–1901 рр. і 1904–1905 рр. – по 35 тис., 1907 р. і 1910–1911 рр. – по 40 тис., 1917 р – 18 тис., всього 190 тис.) [62, с. 26; 93, с. 131]. Публікація молитовника «Гостинець» сприяла відродженню видавничої діяльності Чину Василіян, а сам о. Єремія Ломницький став справжнім посередником між о. Гаспером Щепковським та о. протоігуменом Климентієм Сарницьким у справі відкриття друкарні Василіян у Жовкві,

потурбувався про її фінансове забезпечення та статус друкарні як власності цілого Чину, а не лише місцевого монастиря [62, с. 26-27; 10, арк. 48-49].

Поступово після здобуття чернечої формації в Добромилі та здобуття освіти під проводом єзуїтів о. Єремія Ломницький став одним із перших реформованих василіянських священиків, який розпочав активну місіонерську працю в Галичині [62, с. 27]. Уже 1899 р. за участю єзуїтів о. Симона Тиховського й о. Адальберта Лукаша та василіян о. Єремії Ломницького і о. Юліана Дація на парафії в м. Городок над Дністром, на запрошення місцевого пароха о. Коцюби, відбулася перша в Галичині місія, яка виправдала багато сподівань і дала поштовх до активної місіонерської праці молодих реформованих василіян [62, с. 28].

На початку своєї місіонерської праці о. Єремія Ломницький тісно співпрацював із «світськими» парафіяльними священиками, зокрема о. Юліаном Дзеровичем, о. Левом Джулинським, о. Іваном Редкевичем, о. Василем Нарвоцьким, о. Миколаєм Теодоровичем, о. Іваном Бартошевським та багатьома іншими священиками – членами місійного Товариства святого апостола Павла, яке ставило за мету допомагати у проведенні місій і реколекцій для священиків, заснуванні парафіяльних читалень, виданні часописів і книжок. У 1891 р. члени Товариства св. Апостола Павла обрали о. Єремію Ломницького головою цього релігійного товариства [62, с. 28-29]. Варто зауважити, що в історіографії традиційно побутує версію про заснування Товариства св. Апостола Павла у Львові з ініціативи світського греко-католицького духовенства, проте, на думку с. Орести Боршовської, опертої на одному з джерел, «ідея могла належати монахам, зокрема о. Єремії, який у такий спосіб хотів заангажувати клир до місійної діяльності та водночас забезпечити собі підтримку з боку світського духовенства» [62, с. 29].

Систематичну місіонерську працю о. Єремія Ломницький розпочав у 1891 р., а найчастіше проводив місії з василіянами о. Висаріоном Куликом, о. Мироном Хмільевським, о. Венедиктом Скоробагатим та о. Єронімом Малицьким. Самого о. Єремію Ломницького за його дар сучасники часто називали «золотоустим проповідником», а, зокрема, о. Василь Кушнір згадував його як людину «небуденного ума й шляхетності серця», доброго радника [цит. за: 62, с. 29].

Одним із основних джерел про географію місіонерської діяльності о. Єремія Ломницького є церковний часопис «Душпастир» [62, с. 30]. Успіх його місіонерської праці, на думку с. Орести Боршовської, «полягав не так у красномовстві, як у тому, що його життя було підтвердженням того, що він проповідував. Цим великим даром він викликав значну прихильність і довіру серед різних верств населення» [62, с. 30].

Опис однієї з таких місій на парафіях в Кудриньцькому деканаті у 1892 р. під проводом о. Єремії Ломницького подав у часописі «Душпастир» місцевий парох о. Омелян Хлібовицький. Він підкреслював, що духовні місії під проводом о. Єремії Ломницького, які відбулися на парафіях Більче, Борщів, Мельниця і Кудринці за участі місцевих парохів – відповідно о. Іларія Тишинського, о. Михайла Гулли, о. Михайла Барусевича та о. Омеляна Хлібовицького, сприяли піднесенню духовного життя, їх активній участі в богослужіннях та місійних науках василіян-місіонерів, активізації та освяченню подальшої праці церковних братств молоді [23, с. 564-567].

Цікавим є також приклад однієї з місій о. Єремії Ломницького, яка відбулася 1895 р. в Кудринцях, де дідич Іван Дашкевич і його дружина Кароліна, які не мали дітей, вирішили подарувати земельні угіддя в с. Михайлівці та с. Завалля Чину Василіян, а в с. Кудринці Чину сестер Василіянок. Однак Іван Дашкевич залишив за собою право перед остаточним рішенням відвідати декілька монастирів василіян, щоб «переконатися, чи всі черці такі гарні люди, як о. Ломницький, і чи варто їм записати маєток», відтак єдиним наслідком таких відвідин дотримання родиною Дашкевичів своєї обіцянки. Невдовзі в с. Михайлівка побудували монастир, першим ігуменом котрого від 15 серпня 1895 р. до 1898 р. був о. Єремія Ломницький [80, с. 461; 62, с. 30].

За все своє життя о. Єремія Ломницький був провідником 51 місії, а також координатором василіянських місій разом з о. Платонідом Філясом [62, с. 30]. Цікавим є менш-більш повний список місцевостей, в яких проводив місії о. Єремія, наведений в його особовій справі. Так, відомо, що о. Єремія проводив місії у таких поселеннях, як Городок над Дністром, Нижинковичі, Жужель, Олесько, Криве,

Бродки, Букова, Жовква, Домна, Краснопуща, Білизна, Прилбичі, Бориничі, Лисятич, Більче Золоте, Борщів, Кудринці, Мельниця, Ванівці, Збараж, Іванчани, Староміщина, Товсте, Гусятин, Лапшин, Цигани, Монастириська, Жизномир, Зелена, Княгиничі, Куряни, Яворів, Борщовичі, Королівна, Гаряняче, Хлоп'ятин, Перемисля, Погорілиця, Крехів, Вербів, Ляшки, Снятин, Добросин, Зубків, Піддубці, Тартаків, Заболотів, Львів (церква Преображення) та Відень (церква св. Варвари) [62, с. 30; 11, арк. 38]. Крім того, о. Єремія Ломницький разом із о. Платонідом Філясом був координатором василіянських місій. Це, на думку с. Орести Боршовської, «свідчить про постійну жертовну готовність йти і проповідувати своїм життям і словом, бути чуйним та ініціативним, уміти співпрацювати, незважаючи на упередження» [62, с. 30-31].

Одним із напрямків діяльності Чину Василіян було провадження реколекцій для священників, що, однак, вимагало значної відваги і хисту, адже значна часина парафіяльного духовенства опозиційно сприйняла Добромильську реформу й сформувала упереджене ставлення до молодого покоління «реформованих» василіян. Власне, о. Єремія Ломницький був одним із перших василіян, що розпочали перші реколекції для парафіяльних священників [62, с. 31]. Про це, зокрема, згодом згадував о. Василь Навроцький (1864–1941) [48], парох с. Красне та невдовзі близький приятель о. Єремії.

У своїй статті-спогаді о. Василь Навроцький так описав перші реколекції від о. Єремії: «Перші реколекції в нашого духовенства. Монастир св. Онуфрія... Зібралось нас там яких 20 священників, львівських і з краю; мабуть, всі, як я, з непереможним упередженням. Монастирська тиша робить вражіння. Починає своє вступне слово про призначення-ціль людського буття молодий чернець зі спущеними очима, «на перший вогонь» висланий, перший проповідник перших священничих реколекцій, ієромонах ЧСВВ Єремія Ломницький. Розвиває тему: «прошлец аз єсмь на землі». Слухаємо критично, з принесеним упередженням. Вслуховуємося в хід думок, зацікавлюємося, заслуховуємося з кожним днем більше, ломимося на душі і відходимо захоплені, оновлені та вдячні» [62, с. 31; 20, с. 233-234].

Уже з 1891 р. о. Єремія Ломницький розпочав систематичну працю з парафіяльними священиками через реколекції. Поступово зростала чисельність учасників реколекцій майже до 50 священиків з різних єпархій [62, с. 32]. У 1892 р. він уперше дав реколекції для студентів Львівської духовної семінарії [62, с. 32; 11, арк. 38]. У 1895 р. о. Єремія Ломницький на одному із загальних зборів Товариства святого апостола Павла виступив із пропозицією заснувати Товариство святого Івана Золотоустого, до якого мали б увійти лише неодружені свяеники, котрі після відповідного вишколу могли б провадити місійну діяльність. З цього приводу він зазначав: «Прошу лише подумати, скільки то неодружених священиків, скільки вдівців нидіє по різних нераз і недоступних закутинах нашого краю, а се були би люди якраз найбільше відповідні до вироблення місіонарів». Однак ця ідея не була реалізована, хоча й знайшла втілення в іншому напрямку праці о. Єремії Ломницького [62, с. 33].

Упродовж 1906 р. з ініціативи єпископа Григорія Хомишина відбулися «місійні курси» для духовенства Станиславівської єпархії під проводом о. Єремії Ломницького, метою яких було запропонувати таку систему місійної діяльності, яка була б практичною для продовження місій парафіяльним духовенством, і ці «курси» дали бажаний результат [62, с. 33].

У процесі проведення місій о. Єремія Ломницький знайомився з багатьма представниками української галицької інтелігенції, значна частина якої насторожено або стримано ставилася до діяльності «реформованих» василіян, а відтак поступово змінював ці упередження на дедалі тіснішу співпрацю. Уже з 1894 р. о. Єремія та інші василіяни почали проповідувати реколекції для різних представників інтелігенції, зокрема о. Єремія особисто знав Івана Франка, Осипа Маковея, Теофіла Дембицького та інших громадських діячів [62, с. 33].

Окрему увагу о. Єремія Ломницький звернув на роль жіноцтва, особливо дружин парафіяльних священиків, у збереженні духовних цінностей народу. У листі до о. Євстахія Шмериковського о. Єремія підкреслював: «Нам треба всіма силами взятись до виховання серця, то значить до виховання дівчат, женщин, матерей, бо які вони, такий цілий нарід!» [цит. за: 62, с. 34]. Для традиційного

галицького суспільства, в якому роль жінки зводилась до родинних обов'язків, заклик о. Єремії, як відзначає дослідниця с. Ореста Боршовська, був «певним новаторством. Отець Ломницький старався наголосити на особливому завданні жіноцтва, яке власною поставою могло би преобразити найперше власні родини, а опісля – і весь народ...» [62, с. 34].

Одним із результатів місійної діяльності о. Єремії Ломницького стало заснування окремого чернечого згромадження. Так, у травні 1891 р. о. Єремія Ломницький разом з о. Куликом, проводили місію в Жужелі біля Сокаля. Там до нього зголосилося кілька дівчат, що хотіли вступити до монастиря, але були вбогі й не мали віна, що його вимагали СС. Василиянки. Тих декілька побожних дівчат у Жужелі стали першими сестрами-монахинями Згромадження СС. Службениць Преч. Діви Марії, якого материнський дім заснував парох Жужеля о. Кирнло Селецький 27 серпня: 1892 р., а його співзасновником і духовним провідником став о. Єремія Ломницький, який з Жовкви часто приїжджав до перших сестер, проводив їм духовні науки, пояснював правила й направляв до аскетичного життя [80, с. 461; детальніше: 62, с. 55-93].

Оцінюючи місійну діяльність о. Єремії Ломницького, на думку с. Орести Боршовської, «можна зробити висновок, що він був людиною широких і далекосяжних поглядів, яка власним життям дала приклад посвяти й великого апостольського служіння...» [62, с. 34]. Цю тезу підтверджує, зокрема, й характеристика його настоятелів, вміщена в особовій справі о. Єремії Ломницького, де виразно зазначалося: «Усильною працею в містах і реколекціях по цілім краю з найкращими успіхами, утілюваними народів, священикам, клірикам, вкінці, провадженням душ, які під его духовний провід численно горнулися, здобув він собі так широке образованє і точне знанє всіх верств нашого народу і его справ, що, під тим оглядом, мало мав собі рівних між духовенством» [62, с. 34; 11, арк. 37-38].

На початку 1900-х рр. о. Єремія Ломницький обрав ще один напрям місійної діяльності, пов'язаний із заснуванням та розвитком Російської Греко-Католицької Церкви. У 1904–1908 рр. він, за дорученням митрополита Андрея Шептицького,

здійснив дві поїздки до Російської імперії, під час яких відвідав Петербург, Москву, Смоленськ, Саратов і Симбірськ. У листопаді 1905 р. о. Єремія взяв участь у «з'їзді іноплемянників», на якому прагнув привернути увагу до становища Унійної Церкви на Холмщині, сподіваючись на якісь позитивні рішення, однак надії не справдились, адже навіть місцева газета «Новое время» у статті «Базилианские монахи и уния» наголошувала на неможливості відновлення унії в цьому регіоні [62, с. 35]. Однак о. Єремія продовжував свою місіонерську працю, шукаючи контакти та розвиваючи співпрацю, зокрема, із римо-католицькими священиками о. Едвардом Войналовичем (у с. Савичі в Білорусі), о. Йоаном Дейбнером і о. Миколаєм Толстим (у Петербурзі), німецьким домініканином о. Шумпом, російськими інтелігентами-католиками Д. Філософовим, Володимиром Самойло та іншими [62, с. 35-37; 19, с. 93, 115]. У цей час, слід відзначити, достатньо активно обговорювалася можливість призначення о. Єремії Ломницького єпископом для католиків східного обряду в Російській імперії [62, с. 33; 19, с. 189]. Характерно, що навіть після призначення до Станиславова о. Єремія продовжував підтримувати зв'язки із російськими католиками, через що у Василянському Чині його почали розцінювати як «поміркованого русофіла» [62, с. 37; 19, с. 210].

Очевидно, що чимало аспектів діяльності о. Єремії Ломницького залишаються недостатньо дослідженими, зважаючи на доступну дослідникам натеper джерельну базу. Однак, як підкреслює с. О. Боршовська, навіть наявні «свідчення розкривають особисті якості о. Єремії, показують його як людину, котрій митрополит довіряв і котру вважав здібною до праці, яка вимагала відваги, щоденної ініціативи, гнучкості та здатності до співпраці в нерідко вкрай небезпечних умовах» [62, с. 37].

Характеризуючи релігійно-просвітницьку діяльність отця-василіянина Єремії Ломницького, варто бодай коротко сформулювати хронологію його праці по монастирях Василянського Чину в Галичині, сформовану на основі статистичних відомостей із «Шематизмів...» трьох єпархій Галицької митрополії. Так, першим місцем його служіння був Добромильський монастир на теренах Перемишльської єпархії, в якому він перебував до 1893 р., а водночас упродовж 1886–1888 рр.

виконував обов'язки директора Лаврівської школи та пароха греко-католицької громади в с. Лаврів, відтак у 1895 і 1902 рр. – професор богослов'я для новиків у монастирі та помічник пароха в с. Кристинопіль, у 1906 р. – в монастирі в м. Дрогобич [58, р. 917]. У межах Львівської архієпархії о. Єремія Ломницький служив у 1892 р. у Львівському монастирі василіян як наставник новіціату, а у 1900 р. – як місіонер, відтак упродовж 1900–1901 рр. – ігуменом монастиря та адміністратором парафії у с. Краснопуца [57, р. 530]. Врешті, на теренах Станиславівської єпархії о. Єремія Ломницький служив упродовж 1896–1897 рр. ігуменом василіянського монастиря в с. Михалівка, відтак упродовж 1903–1905 рр. ігуменом монастиря в с. Улашківці, а з 1907 р. виконував обов'язки ректора духовної семінарії в Станиславові [59, р. 329, 396].

Таким чином, поступово о. Єремія Ломницький став одним із перших реформованих василіянських священиків, який розпочав активну місіонерську працю в Галичині. Результатами такої діяльності стало відновлення василіянського книгодрукування, заснування окремого жіночого чернечого Згромадження Сестер Службниць Пречистої Діви Марії, підтримка заходів митрополита Андрея Шептицького щодо заснування і розвитку Російської Греко-Католицької Церкви.

3.2. Отець Єремія Ломницький – перший ректор духовної семінарії в Станиславові (1907–1916 рр.)

У січні 1907 р. в Станиславові зусиллями єпископа Григорія Хомишина відбулося відкриття духовної семінарії, першим ректором якої було призначено о. Єремію Ломницького [3, арк. 115].

Владика Григорій Хомишин, очевидно, проводив ретельний пошук і вибір кандидата на ректора духовної семінарії, яка, за чинним канонічним правом, мала статус «великої семінарії», покликаної до формування нового покоління священиків. Для владики, очевидно, як підкреслює з цього приводу дослідниця с. О. Боршовська, «насамперед було важливо, щоб майбутній ректор був носієм

загальнолюдських і духовних цінностей, мав незаперечний авторитет як серед духовенства, так і серед мирян, а також відзначався педагогічними й організаторськими здібностями. На погляд владики Григорія Хомишина, людиною, яка поєднувала в собі всі ці риси й була здатною відповідально ставитися до такої посади, був о. Єремія Ломницький...» [62, с. 38]. У листі до Конгрегації поширення віри у Ватикані Станиславівський єпископ Григорій Хомишин у 1914 р. так пояснив мотиви свого вибору: «Задля своїх місіонерських трудів в нашій провінції і поза нею, відбув бо два рази місійну подорож до Росії, задля своєї апостольської ревності, задля реколекцій, які давав у Львові для священників і питомців семінарії, задля заснування згромадження сестер служебниць Пречистої Діви Марії і їх виховання – відався він мені відповідним до заряду семінарією» [цит. за: 62, с. 38]. Відтак владики Григорій Хомишин через митрополита Андрея Шептицького просив протоігумена Василіянського Чину о. Платоніда Філяса погодитися на призначення о. Єремії Ломницького ректором духовної семінарії в Станиславові. У листі до протоігумена о. Платоніда Філяса, датованого 10 лютого 1906 р., владики Григорій Хомишин писав: «Дякую сердечно, що погодилися на пропозицію Митрополита в справі назначення о. Єремії Ломницького на ректора тутейшої духовної семінарії... Я сподіваюся багато о семінари Станіславівським. Гадку Вашу, щоби богослови василіянські разом учащали на виклади з тутейшими питомцями я прийняв з одушевленням, бо се вийде в хосен Чина і клиру...» [цит. за: 62, с. 38].

Отримавши позитивну відповідь, єпископ Григорій Хомишин іменував о. Єремію Ломницького ректором духовної семінарії в Станиславові, висловлюючи сподівання, що той зможе повністю віддатися виконанню своїх обов'язків щодо виховання ревних кандидатів до священничого стану [62, с. 39]. У своєму листі владики Григорій, зокрема, зазначав: «Узнаючи Вашу спосібність і щиру ревність в ширеню Царства Божого на землі, іменуємо Вас ректором гр.-кат. Духовної семінарії в Станиславові і надіємся о Господі, що схочете всеціло віддатися виконанню обов'язків сего многоважного становиска в славу Бога і діл виховання

ревних і набожних кандидатів стану духовного» [цит. за: 62, с. 124; оригінал див.: 11, арк. 29].

Врешті, 14 січня 1907 р. відбулося урочисте відкриття двох закладів – духовної семінарії та богословського ліцею імені святого Івана Золотоустого в Станиславові, з яких перший відповідав за духовну формацію, другий – за богословську освіту. Формацію та навчання в семінарії та ліцеї розпочали 19 студентів-богословів, які раніше навчалися у Львівській духовній семінарії, проте канонічно за місцем народження належали до Станиславівської єпархії [68, с. 308-309]. Для забезпечення духовної формації й організації навчання студентів духовної семінарії та богословського ліцею в Станиславові під проводом ректора о. Єремії Ломницького упродовж 1907–1914 рр. було залучено відомих богословів-священиків: о. Йосифа Коциловського – доктора богослов'я, професора спеціальної догматики та віце-ректора семінарії; о. Тита Галушинського – доктора богослов'я, професора біблійних наук; о. Івана Лятишевського – доктора богослов'я, професора церковної історії; о. Василя Барана – доктора богослов'я, професора морального богослов'я та єврейської і церковнослов'янської мов; о. Франца Щепковича – доктора богослов'я, професора біблійних наук; о. Миколая Чарнецького – доктора богослов'я і професора фундаментальної догматики та філософії [див. і порівн.: 62, с. 39-40; 68, с. 308-309; детальніше див. також: 29–35]. Одним із перших префектів духовної семінарії в Станиславові був призначений о. Амвросій Редкевич, однак згодом він звільнився [6, арк.1-7]. Крім організації освітнього процесу, о. Єремія Ломницький подбав про ведення господарської частини духовної семінарії, яку доручив сестрам Службеницям Непорочної Діви Марії [62, с. 41]. Упродовж 1909-1912 рр. було здійснено повний набір кандидатів духовного стану практично на всі 4 курси духовної семінарії та богословського ліцею в Станиславові [68, с. 309].

Водночас слід відзначити, що сам о. Єремія Ломницький, крім обов'язків ректора духовної семінарії, також викладав пасторальне богослов'я, методологію, катехитику, риторику та гомілетику, добре володів французької та німецькою мовами, знав моральне богослов'я, цікавився богословськими і філософськими

працями, які друкувалися у періодичних виданнях, щотижня проводив конференцію для семінаристів про семінарійне життя та священниче покликання. За свідченнями одного із своїх перших вихованців-богословів о. Йосафата Ананевича, о. Єремія «у своїх викладах був як знаменитий аскет і педагог. Все був повний такту і панування над собою» [62, с. 41]. Далі о. Йосафат Ананевич згадував: «Я дійсно за весь час чотирьох років частого, майже щоденного бачення з о. Ректором не завважив у нього ніяких блудів, противно, він був для мене взором священника, місіонера, монаха...» [62, с. 41-42]. Інший вихованець о. Степан Бахталовський ЧНІ, зокрема, засвідчував, що «...Отець Ломницький то був мудрий і вчений, бо його виховали ще єзуїти» [62, с. 42].

У ролі ректора духовної семінарії о. Єремія Ломницький зміг проявити себе добрим вихователем молоді, покликаної до священничого служіння. Важливу роль відіграла повна прихильність і підтримка з боку єпископа Григорія Хомишина, який високо його цінував та послуговувався його порадами [62, с. 42]. Однак в галицькій українській пресі з 1910 р. щодо о. Єремії Ломницького розгорнулася кампанія дискредитації. Його разом із єпископом Григорієм Хомишиним звинувачували в спонукуванні семінаристів до celibату, який опозиційно і негативно сприймався в українському суспільстві Галичини [62, с. 42; 68, с. 311-312]. Як підкреслює дослідниця с. О. Боршовська, «хоча неодружене священство в Станиславівській єпархії було офіційно введене 1920 р., уже після смерті о. Ломницького, ця полеміка стала причиною нерідко гострої критики на його адресу» [62, с. 42]. Проте, як відзначає Руслан Делятинський, «критика націонал-демократами й москвофілами єпископа Г. Хомишин і ректора о. Є. Ломницького була пов'язана зовсім не з «незрозумінням особливостей покликання неодруженого духовенства» чи «ультрамонтанським світоглядом владики», а скоріше мала, на нашу думку, глибші причини політичного характеру. Такою найбільш очевидною «політичною» причиною стала публічно заявлена підтримка єпископом Г. Хомишином та духовенством Станиславівської єпархії позиції Християнсько-суспільної партії, заснованої О. Барвінським з метою поширення християнського світогляду та його використання в суспільній та політичній діяльності» [68, с. 312].

Обов'язки ректора духовної семінарії в Станиславові о. Єремія Ломницький виконував до свого арешту в 1915 р. [62, с. 42; 68, с. 312-313]. Період Першої світової війни став часом важких випробувань для Греко-Католицької Церкви, адже вже 19 вересня 1914 р. російська окупаційна адміністрація арештувала митрополита Андрея Шептицького, якого вивезли на заслання до монастирської в'язниці в Суздалі. За таких обставин о. Єремія Ломницький усвідомлював небезпеку свого арешту, як відомого церковного діяча, ректора духовної семінарії та довірену особу єпископа Григорій Хомишина. Хоча о. Єремія мав можливість на період воєнних дій евакуюватися до Відня, проте, як підкреслюють його дослідники-біографи, він цього не зробив [62, с. 43-44].

Про мотиви такого рішення о. Єремії згодом написав о. Василь Навроцький: «Рік 1914. Друга половина серпня в Станиславові. Чути зразу глухий, опісля щораз виразніший гуркіт гармат від Галича. Місто упостошило... Я полишився, щоби щойно в останній хвилині з ріднею фірами виїхати в надвірнянські гори, там пережити, на мою думку, пару місяців війни і вертати до Станиславова. Перед самим від'їздом пішов розпрощатись з о. Ломницьким. Ще раз його переконував і намавляв до виїзду, бо, на мою думку, його першого російські війська заберуть. На те одержав я категоричну відповідь: «Ніяк не виїду, а лишуся. Міг би я виїхати, і гроші на дорогу маю, і певно виїхав би, якби не одно. Мушу опікуватися сестрами і боронити їх перед солдатами. Се мій обов'язок, ти добре знаєш, бо ж вони...» — не доповів. Я додав: «Твір твого духа»...» [цит. за: 62, с. 44].

Дійсно, як підкреслює с. О. Борщовська, о. Єремія Ломницький як співзасновник Згромадження Сестер Служebниць Непорочної Діви Марії «почувався зобов'язаним залишатися в місті, щоб у разі небезпеки допомогти їм. Знаючи, що за ним уже стежать, він писав свої розпорядження, «як роблять ті, що в останнє говорять». Незважаючи на це, отець продовжував духовно підтримувати сестер, але його «поважний тон переймав їх ляком і тривогою та підсував сумні здогади», які згодом стали реальністю» [62, с. 44].

Уже 20 січня 1915 р. начальник жандармського воєнного управління генерал-губернаторства Галичини Мезенцов секретно видав наказ про обшук і арешт

о. Івана Гордієвського та о. Єремії Ломницького в Станіславові, що було здійснено 24 січня [62, с. 44].

Під час ревізії конфіскували всі письмові напрацювання о. Єремії та пред'явили документ про вивезення його до Симбірська на увесь період воєнного стану в Галичині. Тоді о. Єремія звернувся до коменданта з проханням про дозвіл попрощатися із сестрами Службницями, на що отримав згоду [62, с. 44]. Сестра Олена Дикун згадувала: «О. Ломницький пішов до каплиці, де зібралися сестри, вийняв Найсвятіші Тайни з кивота, поблагословив сестер, сказав кілька прашальних слів і зачав «Под Твою милость». Місто співу понеслось голосне ридання. Лише отець співав. Жовнір зворушився до сліз і просив прощення, що отця забирає, оприавдуючись, що сповняє обов'язок. Отець пригорнув його і успокоїв. Попрощався із сестрами. Пам'ятав ще сказати, що дозволяє сестрам зложити обіти» [цит. за: 62, с. 44-45].

Отця Єремію Ломницького відвели до магістратури, де замкнули під вартою, згодом відвезли до Галича, а звідти – до Києва, звідки сестри отримали від нього останнього листа. Уже 5 лютого 1915 р. о. Є. Ломницького вивезли з Києва в місто Симбірськ разом з о. Іваном Гордієвським, о. Полікарпом Марцінюком ЧСВВ, о. Шкромидою, о. Любінецьким, о. Носковським, радником Теодором Біленьким із Самбора, лікарем Володимиром Яновичем, професором Іваном Дем'янчуком, професором Грицаком та іншими [80, с. 462; 62, с. 45; 93, с. 128].

Основною причиною арешту о. Єремії Ломницького та о. Івана Гордієвського, як свідчать матеріали справи, стало звинувачення їх в тому, що вони були «на чолі Мазепинського руху і головними його керівниками в місті Станіславові», що «ці священники весь час проводили між населенням ворожу пропаганду, не боячись навіть відкрито виступати проти російського уряду». Відтак полковник Мезєнцов наказав вивозити з міста Ломницького і Гордієвського окремо один від одного [62, с. 45].

Про перебування о. Єремії Ломницького на засланні в Сибіру, у місті Симбірську та останній період його життя залишився спогад Теодора Біленького: «Поважний, кремезної будови, але з милим виразом лиця, з сивіючою бородою,

уймаючою мовою був блаженної пам'яті о. ректор Єремія Ломницький». Оскільки він жив в окремій кімнаті, то до нього майже щодня приходили ті, що були на засланні, й обговорювали з ним свої плани після повернення з неволі. У бесідах з ними о. Єремія «був милий і говірливий у товаристві», часто розповідав різні епізоди зі свого життя: про вступ до Василянського Чину, поїздки до Росії, працю в Станиславівській духовній семінарії та служіння сестер Служебниць НДМ. Згодом о. Єремію Ломницького та деяких інших в'язнів переселили в помешкання на вулиці Мартинова, 64, навпроти Казанського собору. Ця зміна принесла певну свободу, оскільки священники отримали можливість служити Святі Літургії в місцевому латинському костелі, парохом був о. Цакул, а всі вірні могли брати в них участь. Відтак, як згадує Теодор Біленький, «отця Ломницького знали в Симбірську, бо ж звертав він увагу на себе поставою, повагою, особливо ж бородою. Неоден москаль означав його: етот батюшка с бородой» [62, с. 45-46; 93, с. 128-129; 80, с. 462-463].

Отець Єремія Ломницький, як влучно відзначила с. О. Боршовська, «жив великим бажанням повернутися в Україну і зробити ще багато справ, які б послужили її духовному розвиткові» [62, с. 46]. Однак арешт і заслання привели до загострення хвороби ревматизму, через яку мусив ходити з палицею, а тому, за порадою лікарів, почав лікуватися контрастним (почергово гарячим і холодним) душем, що спершу, здавалося, давав позитивний результат [62, с. 46].

Тим часом в одному польському виданні в Києві було надруковано повідомлення про те, що о. Єремію Ломницького іменували на єпископа Перемишльської єпархії, й усі почали вітати його з таким призначенням [62, с. 47; 93, с. 129; 68, с. 313].

Однак невдалий спосіб лікування від хвороби призвів до передчасної смерті о. Єремії. За свідченням Теодора Біленького, останній день був таким: «Перед обідом застукав о. Ломницький до мене через стіну. Зайшов я до його кімнатки. О. Ломницький вернув якраз з бані, положився в убранню, а коли я увійшов, сказав: «Години мої почислені, не лишаю нікого, та свідомість улегшує мені відхід з сего світа». Коли я, здивований, не прочувши дійсного стану, звернув увагу, що

передчасні сі чорні думки, о. Ломницький сказав, що дістав в бані апопліктичний удар і просив, щоби я післав до о. Ігумена Марцінюка. ... Старався я потішити, однак о. Ломницький повторив попередньо висказане і додав: «Маєте родину, дасть Бог, повернете до неї, а я тут остану...». Пізнішим вечором сиділи в ми в комнаті о. Марцінюка, а при недужім поставили прислугу, ввійшов до нас о. Ректор і притишеним голосом, держачись за груди, висказав: «Воздуха, воздуха». Піддержали ми його, щоб не впав, і відвели у комнату. По півночі упокоївся о. Ломницький» [93, с. 129; 80, с. 463]. Відтак, за свідченнями о. Полікарпа Марцінюка ЧСВВ у листі до о. Віталія Градюка ЧСВВ, о. Єремія Ломницький висповідався, прийняв Таїнство Св. Причастя і Єлеопомазання, відновив монаші обіти і помер 3 липня 1915 р.. на 56-му році життя, на 34-му році чернечого покликання і 30-му році священства [62, с. 47; 80, с. 463-464].

Похорон відбувся 4 липня 1915 р. Домовину о. Єремії Ломницького перенесли до місцевого костелу, щоби багато людей змогли попрощатися із ним. З цього приводу Теодор Біленький згадував: «Зібралася не тільки наша громада, але майже всі заслані без різниці народності і таможні громадяни» [93, с. 129; 80, с. 464]. За повідомленням брата Пушкарського до брата Павла Теодоровича в Саратові, о. Єремію похоронили за чернечими правилами, при цьому за його душу «відправили наші отці чотири Служби Божі, а о. Ломницький (його рідний брат о. Антоній-Володимир, засланий 1915 р. у м. Тобольськ. – Р.М.) відправив іще в хаті і панахиду. Крім сего, були дві Служби Божі – латинські, співали в костелі також з панахидою. На Службі Божій співали клерики...» [цит. за: 62, с. 49].

Таким чином, упродовж 1907–1915 рр. о. Єремія Ломницький виконував служіння ректора духовної семінарії та викладача богословського ліцею в Станиславові, де зосередився на вихованні молодого покоління духовенства, підтримав ідеї єпископа Григорія Хомишина щодо поступового впровадження celibату. Арешт і заслання до м. Симбірська о. Єремії Ломницького стали останнім етапом його життєвого шляху, засвідчили його вірність Греко-Католицькій Церкві та українському народові.

3.3. Вшанування пам'яті та беатифікаційний процес отця Єремії-Івана Ломницького

Неординарна особистість отця-василіянина Єремії-Івана Ломницького, очевидно, заслуговує належного вшанування, а на рівні УГКЦ навіть ініційовано процес беатифікації особи, що завершується, як правило, офіційним визнанням і проголошенням блаженним.

Слід відзначити, що вже сучасники й очевидці подій започаткували вшанування пам'яті о. Єремії Ломницького. Так, похоронили о. Єремію на одному із місцевих кладовищ у м. Симбірську, а українські виселенці через деякий час встановили пам'ятник [62, с. 49]. Однак на сьогодні, за свідченням дослідниці с. Орести Боршовської, місце поховання о. Єремії Ломницького залишається невідоме. Лише у 2007 р. місцева російська інтелігенція у м. Симбірську встановила пам'ятну дошку на будинку, в якому проживав о. Єремія Ломницький [62, с. 49].

Новина про смерть о. Єремії Ломницького вже через декілька тижнів стала відома в Галичині. Так, 8 липня 1916 р. о. Савицький писав у листі до протоігумена: «Ваше Високопреподобіє! З жалем доношу о сумній дуже вістці – о одной більше страті, іменно о смерті в Симбірській губернії собратія нашого бл. п. о. Ломницького, ректора семінара в Станиславові, котрий, як нам донесено із Києва, помер на днях нагло. Не діждалися бідні браття наші оглядати нашого краю, своєї землі, відай суджено їм було перенестися до вічної вітчизни...». Вже 14 серпня 1916 р. про це повідомляв листами Протоігуменат Чину святого Василя Великого [цит. за: 62, с. 49]. Таку ж звістку про смерть ректора духовної семінарії в Станиславові поширили періодичні видання, в одному з яких зазначалося: «Бл. п. о. Єремія Ломницький, ЧСВВ був одним із перших місіонерів у Василянським чині. Він зачав перший їздити на місії і разом з графом Андрієм Шептицьким, Плятонідом Філясом і Сотером Ортинським об'їхав найбільше місцевостей та відбув найбільше місій. Мав славу доброго проповідника і

місіонаря. Був дуже зв'язний у Галичині і дуже популярний як між священством так і між народом» [цит. за: 62, с. 49, 51].

Значний відгук смерть о. Єремії Ломницького знайшла в середовищі заснованого ним Згромадження сестер Службниць Непорочної Діви Марії (ЗССНДМ). Зокрема, у хроніці ЗССНДМ у Бразилії за 1916 р. записано: «27 серпня отримали Сестри відомість о смерті свого найдорожчого Батька і Основателя Згромадження СС. Службниць Пречистої Діви Марії Впр. Отця Єремії Ломницького». У хроніці ЗССНДМ у Канаді також занотовано: «В тім самім році 3 липня стратили ми нашого Добродія-Батька та Заложителя нашого згромадження Впр. отця Єремію Ломницького. Обширніший опис його життя та смерті є описані в нашім спільнім пом'янику, ту лиш слід згадати, що покійний помер на вигнання на Сибірі, в місті Симібрську» [цит. за: 62, с. 51]. Дещо пізніше, аж у 1918 році, повідомлення про смерть о. Єремії Ломницького як ректора духовної семінарії в Станиславові опублікував і єпископ Григорій Хомишин в офіційному «Вістнику Станиславівської єпархії» [14, 1918, ч. 1, с. 29].

Поступово в середовищі української діаспори, особливо УГКЦ, пам'ять про о. Єремію Ломницького відроджувалася і набувала популярності. Так, з нагоди відзначення 100-літнього ювілею Добромильської реформи ЧСВВ 1982 р. у контексті дослідження життєписів першого покоління 24-ох «реформованих» василіян перший детальний біографічний нарис о. Єремії Ломницького підготував василіянин і науковець о. Іриней Назарко [80, с. 460-464]. Цей біографічний нарис використовувався в осередках Згромадження Сестер Службниць Непорочної Діви Марії для вшанування пам'яті про його засновника. Відтак, популяризації його особистості сприяло видання ще у 1968 р. монографії о. Атанасія-Григорія Великого ЧСВВ про історичний розвиток Згромадження ССНДМ [63].

Своєрідним поштовхом для популяризації особистості та формування в середовищі УГКЦ ідеї святості Єремії Ломницького в Україні стало видання у 2007 р. монографії с. Орести Боршовської, СНДМ «Духовна спадщина отця Єремії Ломницького, ЧСВВ для Згромадження сестер службниць Непорочної Діви

Марії», яку згодом перевидано в перекладах на англійську, португальську та словацьку мови [62; див. також: 124].

Черговим важливим етапом вшанування пам'яті о. Єремії-Івана Ломницького стало започаткування процесу беатифікації. Оскільки в період радянського тоталітарного режиму (до 1991 р.) не було можливості відвідати й турбуватись про збереження могили, то вже у середині 2000-х рр. василіянин о. Даниїл Сікора здійснив низку поїздок у теперішній Ульяновськ (Симбірськ) з метою віднайти могилу о. Ломницького та архівні джерела про його перебування на засланні. Внаслідок цього у 2006 р. місцева російська інтелігенція зацікавилась постаттю о. Єремії Ломницького й віднайшла дім, у якому він помер і на якому з нагоди 90-річниці смерті було встановлено пам'ятну дошку [порівн.: 139; 124].

Беатифікаційний процес о. Єремії Ломницького, ЧСВВ розпочався 5 квітня 2009 року у катедральному соборі Воскресіння Христового в м. Івано-Франківську [124; 118]. Оскільки у Симбірську, де помер о. Єремія, не було можливості здійснювати процес, ця справа розпочалась у місті його арешту та прикінцевого служіння. Владика Володимир Війтишин, тодішній єпарх Івано-Франківський, проголосив 13 березня 2009 року початок проведення беатифікаційного процесу щодо ствердження факту мученицької смерті Слуги Божого о. Єремії Ломницького, ЧСВВ. На сучасному етапі триває збирання фактів поширення слави святості о. Єремії серед вірних [124; 118].

Цікавим є один із прикладів ушанування пам'яті о. Єремії Ломницького на локальному рівні в Україні. Так, в лютому 2023 р. у гімназії с. Козарі Рогатинського району відбувся християнський урок духовності, присвячений видатній постаті о. Єремії Ломницького, який провів о. Назарій Мицко, адміністратор місцевої парафії Святої Параскеви УГКЦ [134]. Подібні заходи проводились також у Івано-Франківській духовній семінарії імені священномученика Йосафата УГКЦ – історичної спадкоємиці духовної семінарії та богословського ліцею святого Івана Золотоустого в Станиславові, першим ректором якої свого часу був о. Єремія Ломницький [152; 151].

Про випадки заступництва Слуги Божого розповіли Сестри Службниці Непорочної Діви Марії у повідомленні в соціальній мережі «Facebook» 5 квітня 2024 р.: «Маємо декілька яскравих свідчень про його заступництво перед Богом і вислухані молитви в різних потребах. Особливо багато разів Господь, через його заступництво, виявляв свою милість і захист на полі бою, від початку цього повномасштабного вторгнення. Ці свідчення дають військові з Одеси: коли під час обстрілу, летять ракети різного калібру і з різних сторін, в той час військові звертаються про допомогу і заступництво Слуги Божого, ракети або падають в море не долітаючи до цілі, або втрачають бойову спроможність в повітрі», — йдеться у повідомленні [123]. Станом на 2025 рік місією «Постуляційний центр беатифікації та канонізації святих УГКЦ» було розроблено й створено інтерактивну карту «Слуги Божі (мапа походження)», на якій внесено інформацію як про блаженних новомучеників, так і нових кандидатів для беатифікації, серед яких – о. Єремія-Іван Ломницький [129].

Таким чином, відповідна оцінка історичної ролі о. Єремії-Івана Ломницького, актуалізує значною мірою суспільний запит та науковий інтерес щодо дослідження та популяризації його життєпису. Очевидно, його багатогранна діяльність, частково описана в даній роботі, потребуватиме ще значної прискіпливої уваги наступних поколінь дослідників.

РОЗДІЛ 4.

Роль позакласної роботи у вивченні діяльності релігійно-церковних діячів

Біографія отця Єремії-Івана Ломницького може стати одним із добрих прикладів для формування стійкої життєвої стратегії особистості в умовах складних історичних катаклізмів, що спирається не стільки на внутрішні психофізіологічні засоби і сили людини, скільки на її духовно-моральні цінності як основу розвитку людського потенціалу. Такий ідеал релігійної, духовної особи як прикладу наслідування, очевидно, може бути неоднозначно трактований прихильниками атеїзму чи неоліберальних ідеологій, проте в сучасному українському демократичному, громадянському суспільстві може бути прийнятий як одна із варіативних моделей виховання та побудови моделі соціальної поведінки людини, а тому, отже, може використовуватися в освітньому та виховному процесі у закладах загальної середньої, професійної та вищої освіти України.

В освітньому процесі закладу загальної середньої освіти життєпис о. Єремії-Івана Ломницького може бути використаний, звичайно ж, передусім під час вивчення вибірових (факультативних) предметів духовно-морального спрямування (таких як «Основи християнської етики», «Християнська етика в українській культурі», «Етика і мораль» тощо), частка викладання яких в Україні є достатньо вагомою (в межах 27 % у 2023 р. [144]). Водночас матеріали біографії цього священика-василіянина будуть корисними також під час вивчення окремих тем з «нормативного» предмету «Історія України», адже метод актуалізації сприятиме висвітленню подій з життєпису о. Єремії-Івана Ломницького, які набувають сьогодні, в умовах сучасної російсько-української війни (з 2014 р.), нового «прочитання» та певного «педагогічного ефекту» у процесі формування засобами історичної освіти моральних якостей юного громадянина України.

В сучасних умовах розвиток шкільної історичної освіти в Україні детермінується, очевидно, значною мірою процесами становлення української нації в умовах війни рф проти України та продовження курсу на інтеграцію України до Європейського Союзу і НАТО. У цьому контексті продовження освітньої

реформи на рівні загальної середньої освіти через модель «Нової української школи» (далі – НУШ), звичайно ж, потребує особливої уваги як з боку держави, такі громадянського суспільства, адже саме в школі закладаються та кристалізуються базові духовно-моральні цінності, світогляд і життєва стратегія нового покоління громадян України [109, с. 5].

На сучасному етапі вивчення історії у загальноосвітній школі відтепер забезпечуватиме формування щонайменше двох із десяти ключових компетентностей Нової української школи, – це, по-перше, соціальна та громадянська компетентності, суть якої полягає у виробленні усіх форм поведінки, які потрібні для ефективної та конструктивної участі у громадському житті, в сім'ї, на роботі, уміння працювати з іншими на результат, попереджати і розв'язувати конфлікти, досягати компромісів, мати повагу до закону, дотримуватися прав людини і підтримка соціокультурного різноманіття; по-друге, обізнаність та самовираження у сфері культури, що, зокрема, передбачає глибоке розуміння власної національної ідентичності як підґрунтя відкритого ставлення та поваги до різноманітності культурного вираження інших [109, с. 12]. Варто відзначити, що, на думку дослідниці Ольги Власенко, «громадянська освіта в сучасному освітньому закладі повинна бути спрямована на формування громадянської компетентності особистості як сукупності готовності і цінностей, що дозволяють молодій людині активно, відповідально та ефективно реалізовувати весь комплекс громадянських прав й обов'язків у демократичному суспільстві, застосовувати свої знання й уміння на практиці» [96, с. 87].

Для поступового запровадження компетентнісного підходу до вивчення історії України в системі Нової української школи поетапно затверджуються Міністерством освіти і науки України модельні навчальні програми з історії України та громадянської освіти для учнів 5–12 класів закладів загальної середньої освіти, в яких подається передусім детальний перелік очікуваних результатів навчання (базові знання, розуміння, уміння, ставлення), приблизний зміст навчально-пізнавальної діяльності (орієнтовний перелік питань до «інтегрованих» тем) та види навчальної діяльності (форми і методи навчання) [107; 101].

Традиційною формою організації навчання учнів школи є класно-урочна система, що передбачає наявність двох елементів: першого – це класу, тобто групи учнів постійного складу, які мають однаковий вік і навчаються за однією програмою; другого – це уроку, тобто заняття, яке проводить учитель в школі, що має однакову тривалість, проводиться за розкладом і дозволяє виконувати навчальну програму [113, с. 152].

Крім традиційної класно-урочної системи, в навчальному процесі закладу загальної середньої освіти часто використовуються інші форми навчальної роботи, такі як шкільна лекція, семінар, консультація, колоквиум, залік, а також різні форми позакласної роботи – позакласне читання, реферати, диспути, ігри, конференції, створення музею, екскурсія, історичний гурток, історико-краєзнавче товариство [113, с. 169-183]. До різних форм позакласної історико-краєзнавчої роботи також належать зустрічі з відомими людьми, екскурсії, обговорення книг, читацькі конференції, тематичні дискусії, розважальні вечори і ранки, свята, олімпіади, краєзнавчі ігри, дослідження пам'яток архівів, музеї, бібліотек, створення макетів та схем краєзнавчих об'єктів тощо [84, с. 98].

З метою адаптації до освітнього та виховного процесу в закладі загальної середньої освіти матеріалів даної дипломної роботи на здобуття освітнього ступеня бакалавра за спеціальністю 014.03 «Середня освіта (Історія)», присвяченої проблемі релігійної та просвітницької діяльності о. Єремії-Івана Ломницького, проведемо аналіз основних результатів дослідження та методики їх використання в класно-урочній та позакласній роботі під час вивчення предмету «Історія України» у 9-му та 10-му класах закладу загальної середньої освіти.

Методичною основою для аналізу можливостей використання результатів дослідження дипломної роботи в класно-урочній навчальній роботі у процесі організації вивчення предмету «Історія України» у 9-му та 10-му класах закладу загальної середньої освіти обрано два підручники, затверджені та рекомендовані до використання Міністерством освіти і науки України. При цьому слід враховувати окремі періоди життя та діяльності о. Єремії-Івана Ломницького (1860–1916), і фактологічний матеріал дослідження кожного із цих періодів у його біографії

допоможе проілюструвати окремі тези у процесі вивчення відповідних тем з предмету «Історія України», що охоплюють хронологічні рамки 1890-х–1910-х рр. [див., наприклад: 102, с. 209-210; 103, с. 9-33].

Використання матеріалів дипломної роботи, присвяченої проблемі релігійної та просвітницької діяльності о. Єремії-Івана Ломницького, сприятиме формуванню в учнів закладу загальної середньої освіти як загальних компетентностей – громадянської та соціальної, так і предметних компетентностей – хронологічної, просторово-предметної, інформаційної, логічної та аксіологічної. Це, в свою чергу, допоможе підготувати учнів до вибору життєвого шляху, прийняття відповідальних рішень в приватному та публічному житті, а отже, сформувати людину і громадянина.

РОЗДІЛ 5.

Інтеграція релігійно-церковної спадщини діяча до позакласної роботи з історії

Значний фактологічний матеріал дипломної роботи, присвяченої проблемі громадської та релігійної діяльності о. Єремії-Івана Ломницького, можна використати також під час організації позакласної історико-краєзнавчої роботи вчителя історії як з учнями закладу загальної середньої освіти, так й зі студентами закладу вищої освіти [див., наприклад: 104, с. 92-96; 112, с. 5-10].

В сучасній педагогічній науці та практиці організації позакласної роботи виокремлюють значну кількість форм, серед яких, як вже згадувалося вище, є зустрічі з відомими людьми, екскурсії, обговорення книг, читацькі конференції, тематичні дискусії, розважальні вечори і ранки, свята, олімпіади, краєзнавчі ігри, дослідження пам'яток архівів, музеїв, бібліотек, створення макетів та схем краєзнавчих об'єктів тощо [84, с. 108; порівн.: 111, с. 87].

Результативність виховання школярів у процесі туристсько-краєзнавчої діяльності, на думку дослідниці Світлани Оришко, у значній мірі залежить не тільки від того, наскільки педагогічно грамотно обрано види і форми роботи, методи і засоби виховного впливу, але й від змістового їх наповнення; до того ж, як підкреслює дослідниця, саме «зміст в цій єдності є первинним і результативність виховного впливу туристсько-краєзнавчої діяльності зумовлена спрямованістю її змісту» [84, с. 108].

У науковій літературі розрізняють масові, групові та індивідуальні форми історико-краєзнавчої роботи. Так, серед масових форм роботи у школярів найбільшою популярністю користуються вечори, зустрічі з видатними постаттями, конкурси, фестивалі, виставки, вікторини, змагання, зльоти, конференції, лекторії, творчі акції тощо. Групові форми історико-краєзнавчої роботи доцільно реалізовувати через залучення учнів до роботи у історико-краєзнавчих гуртках, клубах, секціях, шкільних музеях; до видання рукописних книг, журналів, стінгазет, бюлетенів, екскурсії, походи, експедиції; до соціально-корисної роботи

(збереження і відновлення історичних пам'яток та природних територій у національних заповідниках, заказниках, на об'єктах культурної спадщини, догляд за братськими могилами та похованнями видатних людей); до діяльності волонтерського спрямування (допомога людям похилого віку, людям з особливими потребами і функціональними обмеженнями) та інші. Найбільш поширеними індивідуальними формами історико-краєзнавчої діяльності є: вивчення літератури, роботи з документальними матеріалами архівів, речовими документами музеїв, підготовки рефератів, повідомлень, виступів на конференціях, до виконання індивідуальних доручень, доручень-«посад», індивідуальних завдань волонтерського, пізнавального, пошуково-дослідного характеру. Проте, вважаємо за доцільне зауважити, що поданий вище поділ форм історико-краєзнавчої роботи є доволі умовним: групові форми роботи часто трансформувалися у масові (так, надбання роботи членів гуртків часто переростали у загальношкільні заходи, такі як шкільні вечори, конференції, виставки, батьківські збори, тощо); результати індивідуальної чи групової роботи, зазвичай, також ставали надбанням усього шкільного колективу або громади усього села і трансформувалися у масові форми роботи [84, с. 108].

Одним із прикладів масової історико-краєзнавчої роботи є вечори пам'яті, конференції та лекторії про життя та діяльність о. Єремії-Івана Ломницького. На сьогодні такі пам'ятні акції організовувалися, зокрема, в Івано-Франківській духовній семінарії імені священномученика Йосафата УГКЦ з нагоди річниць народження та смерті [152; 151]. Для учнів закладів загальної середньої освіти корисним буде проведення лекторію про цього ієромонаха-василіянина, який до вступу до монастиря упродовж 1880–1882 років працював як вчитель у народній школі в с. Козарі Рогатинського повіту.

Добрим прикладом групової історико-краєзнавчої роботи може бути розробка та реалізація маршруту екскурсії чи експедиції за місцями життя та служіння о. Єремії-Івана Ломницького. Варто уточнити, що обидві форми роботи мають свої особливості: екскурсія – це колективне відвідування учнівською та студентською молоддю визначних місць з освітньою, навчально-виховною,

науковою чи розважальною метою [105, с. 34]; експедиція – це подорож, що проводиться з метою вивчення історії рідного краю, довкілля, явищ соціального життя, світової цивілізації, географічних, етнографічних, історичних об'єктів та їх дослідження з використанням технічних засобів пересування або ж без них [97, с. 34].

Так, початком екскурсійного маршруту може бути місце народження о. Єремії-Івана Ломницького – с. Кавське, яке сьогодні розташоване у Стрийському районі Львівської області [50], а місцева парафія при церкві преподобної Параскевії належить до Добрянського деканату Стрийської єпархії Львівської митрополії УГКЦ [146; 129]. Наступними точками маршруту будуть будинок академічної гімназії у Львові, де юний Іван Ломницький у 1870–1873 рр. здобував середню освіту, а сьогодні там розташовано Львівську академічну гімназію № 1 [130; 136], а відтак будинок реальної гімназії імені Франца-Йосифа в Дрогобичі, де Іван Ломницький продовжував у 1873–1876 рр. здобувати середню освіту, а нині тут розташований корпус філологічного факультету Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (на головній вулиці міста – Шевченка) [137]. Третім освітнім центром, де Іван Ломницький у 1876–1880 рр. здобував фах педагога, є вчительська семінарія у Львові, будинок якої на сьогодні перебуває у занедбаному стані після виведення з нього у 2010-х рр. військового комісаріату Галицького району Львова [121]. Наступною екскурсійною локацією може бути сучасна Козарівська гімназія Букачівської селищної ради Івано-Франківської області [128], де свого часу у 1880–1882 рр. працював вчителем Іван Ломницький.

Чергові локації екскурсійного маршруту, пов'язані із чернечим періодом життя о. Єремії Івана Ломницького, розташовані у різних місцевостях історичної Галичини, а сьогодні трьох західних областей України – Львівської, Тернопільської та Івано-Франківської. Це – монастирі Чину Василіян, зокрема, у с. Добромиль (нині монастир святого Онуфрія с. Добромиль Самбірського району Львівської області, Самбірсько-Дрогобицької єпархії Львівської митрополії УГКЦ) [122; 133], у с. Лаврів (нині монастир святого Онуфрія в с. Лаврів Старосамбірського району

Львівської області, Самбірсько-Дрогобицької єпархії Львівської митрополії УГКЦ) [45], у с. Кристинопіль (нині монастир святого Юрія, до 2024 – м. Червоноград, нині – м. Шептицький Львівської області, Сокальсько-Жовківської єпархії Львівської митрополії УГКЦ) [153; 150], у м. Дрогобич (нині монастир святих апостолів Петра і Павла у місті Дрогобич Львівської області, Самбірсько-Дрогобицької єпархії Львівської митрополії УГКЦ) [135], у с. Краснопуща (нині монастир Різдва Івана Хреститетля у с. Краснопуща Бережанського району Тернопільської області, Тернопільсько-Зборівської архієпархії та митрополії УГКЦ) [131], у с. Михалівка (нині церква Собору Пресвятої Богородиці у с. Михайлівка Підгаєцького району Тернопільської області, Підгаєцького деканату Бучацької єпархії Тернопільсько-Зборівської митрополії УГКЦ) [147], у с. Улашківці (нині монастир Різдва Пресвятої Богородиці у с. Улашківці Чортківського району Тернопільської області, Бучацької єпархії Тернопільсько-Зборівської митрополії УГКЦ) [132].

Врешті, черговий етап життя та діяльності о. Єремії-Івана Ломницького – виконання з 1907 р. обов'язків ректора духовної семінарії в Станиславові до свого арешту 1915 р. – сьогодні локалізується передусім із будинком духовної семінарії (нині це будинок Івано-Франківського приватного ліцею «Католицький ліцей святого Василя Великого» по вулиці Шевченка, буд. 11 у м. Івано-Франківськ Івано-Франківської архієпархії та митрополії УГКЦ) [127]. Щоправда, для організації останнього етапу маршруту екскурсії за останній період його життя, що охоплювала його шлях після арешту від Станиславова до Львова, далі до Києва, а відтак м. Симбірська (нині м. Ульяновськ) вглибині Російської імперії, звичайно, сьогодні існують об'єктивні перешкоди, тому цей етап можливо пройти хіба що у віртуальному режимі за допомогою Google-карти. Організація роботи шкільного історичного гуртка стане добрим засобом для використання інших форм і методів навчальної роботи, проведення екскурсійної діяльності тощо.

Одним із напрямів індивідуальної історико-краєзнавчої роботи може бути дослідження життєписів та діяльності відомих церковних діячів, до яких, звичайно ж, зараховуємо і о. Єремію-Івана Ломницького. Виконання та захист учнівської

конкурсної науково-дослідної роботи про життєвий шлях і релігійно-просвітницьку діяльність о. Єремії-Івана Ломницького може бути здійснено в рамках діяльності обласних територіальних відділень Малої академії наук України щодо організації конкурсів науково-дослідних робіт учнівської молоді [див.: 110, с. 68-79].

Дослідження біографії о. Єремії-Івана Ломницького, окремі життєві події в якій показують його взаємозв'язок із багатьма священиками та громадськими діячами, на нашу думку, може спонукати учнів до зацікавлення та започаткування дослідження власних родоводів, формування родовідного дерева, збору усно-історичних свідчень. При цьому учасникам історико-краєзнавчого гуртка слід враховувати, що, як зазначає Олег Єгрешій, «...поява генеалогічного проекту є результатом проведеної кропіткої попередньої роботи, а якість і точність складання родоводу значною мірою залежать від збору потрібного фактичного матеріалу, до якого варто дуже педантично підходити. Генеалогічне дослідження доцільно розподілити на такі умовні етапи: збір матеріалу, систематизація матеріалу, репрезентація матеріалу» [див.: 98, с. 70-73].

Відтак, дослідження життєпису церковно-релігійного діяча може стати добрим стимулом для учнівської молоді у напрямку здійснення науково-пошукової діяльності для реконструкції власного, особистого родоводу, збору усних свідчень, роботи із документами тощо. Ця форма позакласної історико-краєзнавчої роботи, очевидно, сприятиме формуванню патріотизму учнівської молоді.

Таким чином, інтеграція матеріалів дослідження біографії о. Єремії-Івана Ломницького у даній дипломній роботі може бути використана в освітній практиці закладу загальної середньої освіти як за класно-урочною системою організації навчання, так і в позакласній історико-краєзнавчій роботі. Різноманітні форми позакласної історико-краєзнавчої роботи сприятимуть формуванню в учнівської молоді почуття патріотизму, розумінню історичного минулого України, зокрема в розрізі локальної історії, становленню стійкої життєвої позиції юних громадян.

ВИСНОВКИ

На основі проведеного дослідження проблеми релігійної та просвітницької діяльності отця Єремії-Івана Ломницького ми дійшли до таких висновків.

Огляд та ретельний аналіз історіографії життя та діяльності о. Єремії-Івана Ломницького дозволив виокремити декілька етапів її розвитку – від зацікавлення сучасників до висвітлення окремих епізодів його життєпису, відтак – до комплексної реконструкції біографії. Найбільш знаковими стали праці о. Іринія Назарка та с. Орести Боршовської, які стали основою для популяризації та беатифікації о. Єремії Ломницького, однак, слід зауважити, заради дотримання принципу об'єктивності та історизму потребують залучення до наукового обігу та ґрунтовного аналізу власне історичних джерел. Проаналізований і частково введений до наукового обігу комплекс історичних джерел, який умовно поділено на три групи, сприятиме об'єктивному і повному висвітленню життєпису та діяльності о. Єремії-Івана Ломницького. Застосування загальнонаукових та конкретно-наукових історичних методів і прийомів дослідження сприяло формуванню об'єктивного історичного портрету о. Єремії-Івана Ломницького, дозволило якомога повніше висвітлити його життєвий шлях та багатогранну діяльність, окреслити його місце та роль в історії України.

Життєвий шлях і духовне служіння отця Єремії-Івана Ломницького умовно можна поділити на декілька періодів, детермінантами яких виступають як особисті обставини й мотиви, так і суспільно-політичні події, що значною мірою визначали історичне тло та впливали на його діяльність. Так, щонайменше його життя можна поділити на два великих періоди: перший (1860–1886 рр.) – це час формування його особистості та дозрівання духовного покликання; другий період (1886–1916 рр.) – час духовного служіння на різних доручених йому церковним проводом ділянках.

Становлення особистості о. Єремії-Івана Ломницького, який походив із священичої родини, відбувалося на засадах християнського виховання як у родинному, так і освітньому середовищі під час навчання в гімназіях (у Львові і Дрогобичі), вчительській семінарії (у Львові). Короткий період його педагогічної

праці в школі став черговим етапом його діяльності, однак швидко завершився через прагнення до духовного покликання. Упродовж 1882–1886 рр. Єронім-Іван Ломницький пройшов шлях духовного становлення особистості від вступу до новіціату Чину Василян до складання довічних обітів та прийняття ієрейських свячень.

Поступово упродовж 1886–1907 рр. о. Єремія Ломницький став одним із перших реформованих василіянських священиків, який розпочав активну місіонерську працю в Галичині. Результатами такої діяльності стало відновлення василіянського книгодрукування, заснування окремого жіночого чернечого Згромадження Сестер Служебниць Пречистої Діви Марії, підтримка заходів митрополита Андрея Шептицького щодо заснування і розвитку Російської Греко-Католицької Церкви.

Упродовж 1907–1915 рр. о. Єремія Ломницький виконував служіння ректора духовної семінарії та викладача богословського ліцею в Станиславові, де зосередився на вихованні молодого покоління духовенства, підтримав ідеї єпископа Григорія Хомишина щодо поступового впровадження celibату. Арешт і заслання до м. Симбірська о. Єремії Ломницького стали останнім етапом його життєвого шляху, засвідчили його вірність Греко-Католицькій Церкві та українському народові.

Відповідна оцінка історичної ролі о. Єремії-Івана Ломницького, актуалізує значною мірою суспільний запит та науковий інтерес щодо дослідження та популяризації його життєпису. Очевидно, його багатогранна діяльність, частково описана в даній роботі, потребуватиме ще значної прискіпливої уваги наступних поколінь дослідників.

Використання матеріалів дипломної роботи, присвяченої проблемі релігійної та просвітницької діяльності о. Єремії-Івана Ломницького, сприятиме формуванню в учнів закладу загальної середньої освіти як загальних компетентностей – громадянської та соціальної, так і предметних компетентностей – хронологічної, просторово-предметної, інформаційної, логічної та аксіологічної. Це, в свою чергу, допоможе підготувати учнів до вибору життєвого шляху, прийняття

відповідальних рішень в приватному та публічному житті, а отже, сформувати людину і громадянина.

Інтеграція матеріалів дослідження біографії о. Єремії-Івана Ломницького у даній дипломній роботі може бути використана в освітній практиці закладу загальної середньої освіти як за класно-урочною системою організації навчання, так і в позакласній історико-краєзнавчій роботі. Різноманітні форми позакласної історико-краєзнавчої роботи сприятимуть формуванню в учнівської молоді почуття патріотизму, розумінню історичного минулого України, зокрема в розрізі локальної історії, становленню стійкої життєвої позиції юних громадян.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

I. Неопубліковані матеріали

1. Відділ рукописів Львівської національної наукової бібліотеки імені Василя Стефаника (ВР ЛННБ ім. В. Стефаника). Ф. 191 (Фацієвич Василь). Спр. 43, п. 4. Ломницький Ієремія. Листи до В. І. Фацієвича, 1891 р., м. Станіславів, 2 арк.
2. Державний архів Івано-Франківської області (ДАІФО). Ф. 504 (Єпископська консисторія в м. Станіславів). Опис 1. 163 арк. URL: https://drive.google.com/file/d/1gwjZY3L4UCLt_WCTsuiZ4kCb6-H1NEoE/view.
3. ДАІФО. Ф. 504, оп. 1, спр. 330в. Метрика кліру Станіславівської єпархії за 1887–1941 рр., м. Станіславів, т. 3, 201 арк.
4. Державний архів Івано-Франківської області (далі – ДАІФО). Ф. 590. (Публічна початкова шестикласна школа з польсько-українською мовою викладання у с. Козарі Рогатинського повіту Станіславського воєводства). Оп. 1. Спр. 1. Інформація директора про роботу школи в с. Козарі, 1892–1939 рр., 10 арк.
5. Центральний державний історичний архів України у м. Львові (ЦДІАУЛ). Ф. 201 (Греко-католицька митрополича консисторія, м. Львів). Оп. 5. Спр. 331. Відозва Станіславівського єпископа Хомишина Григорія про відкриття Духовної семінарії в м. Станіславів, 1918 р., 2 арк.
6. ЦДІАУЛ. Ф. 201. Оп. 5. Спр. 332. Листи префекта Греко-католицької духовної семінарії у м. Станіславів Редкевича Амврозія про конфлікт із ректором та незаконне звільнення його з посади префекта, 1907 р., 7 арк.
7. ЦДІАУЛ. Ф. 358 (Шептицький Андрей (Роман-Марія-Александр), граф, митрополит Галицький греко-католицької Церкви, архієпископ Львівський, єпископ Кам'янець-Подільський, культурний і церковний діяч, меценат, дійсний член НТШ). Оп. 1. Спр. 195. Листи монахів з іменами на літери "К-Л" до Шептицького А., 1906–1937 рр., 165 арк. URL: <https://archium.tsdi.al.archives.gov.ua/file-viewer/232779#file-666395>.
8. ЦДІАУЛ. Ф. 358. Оп. 2. Спр. 328. Листи монахів ЧСВВ у Жовкві до Шептицького А., 1899–1913 рр., 51 арк.
9. ЦДІАУЛ. Ф. 358. Оп. 2. Спр. 340. Листи монахів ЧСВВ у Словіті і Станіславові до Шептицького А., 1899–1914 рр., 63 арк.
10. ЦДІАУЛ. Ф. 684 (Протоігуменат монастирів чину св. Василя Великого, м. Львів). Оп. 1. Спр. 469. Листи від кореспондентів з прізвищами на літеру «Л», 1900–1933 рр., 55 арк.
11. ЦДІАУЛ. Ф. 684. Оп. 1. Спр. 777. Особова справа ченця Ломницького Івана, 38 арк.

II. Опубліковані документи

12. Альманах Станіславівської Землі: Збірник матеріалів до історії Станіславова і Станіславівщини / НТШ. Український архів, т. XXVIII. Редкол.: І. Ставничий та ін. Редактор-упорядник Б. Кравців. Нью-Йорк – Торонто – Мюнхен: Комісія

- регіональних дослідів і публікацій НТШ, Вид-ня ЦК Станиславівщини, 1975. XV+959 с. URL: <https://diasporiana.org.ua/ukrainica/15220-almanah-stanislavivskoyi-zemli-zbirnik-materiyaliv-do-istoriyi-stanislavova-i-stanislavivshhini-t-1/>.
13. Богачевський Т., о. Хто є основником Згромадження Сестер Слжебниць? *Нива*. 1933. Ч. 2. С. 69-111.
 14. Вістник Станиславівської єпархії. 1900–1925.
 15. Гостинець: Молитовник для католицької української молоді / Ломницький Єремія о. ЧСВВ, Філяс Плятонід о. ЧСВВ і Березовський Лазар о. ЧСВВ. Жовква: Вид-во і друк. ОО. Василян, 1930. 570+VI с.
 16. Дацій Ю., о. ЧСВВ. Із моїх спогадів. *Альманах василіянських богословів*. Кристинопіль, 1933. С. 48–69.
 17. Історія Архієпархії. *Івано-Франківська Архієпархія УГКЦ*. URL: <https://ugccif.org.ua/istoriia-arkhiieparkhii/>.
 18. Історія та сучасність семінарії. *Івано-Франківська духовна семінарія УГКЦ*. URL: <https://ifds.if.ua/istoriia-ta-suchasnist-seminarii/> (дата звернення: 10.11.2024).
 19. Митрополит Андрей Шептицький і греко-католики в Росії. Документи і матеріали, 1899-1917 / упоряд. Ю. Аввакумов і О. Гайова. Книга 1. Львів: Видавництво Українського католицького університету, 2004. XLIX + 924 с.
 20. Навроцький В. Хто є Засновником Згромадження СС. Службниць Пр. Д. М.? *Нива*. 1933. Ч. 6–7. С. 231–237.
 21. о. С. З Кристинополя. *Душпастир*. 1895. Ч. 1. 15 (27) січня. С. 27. URL: https://drive.google.com/file/d/0B4SuKEC3mv_fUkZhMHVNMzdNU1U/view?resourcekey=0-SO8jBEZ-AsrHzfULkcL_g.
 22. Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності: Закон України № 2834-IX від 13 грудня 2022 року. *Верховна Рада України – Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#n442> (дата звернення: 05.11.2024).
 23. Хлібовицький О. Допись. З під Борщева. Місії духовні в Кудриницькiм деканаті. *Душпастир*. 1892. Ч. 24. 18 (30) грудня. С. 564–567. URL: https://drive.google.com/file/d/0B4SuKEC3mv_fdXpGRWILUGt5SUK/view?resourcekey=0-m0z56JI_jnjbyijdPIhpQ.
 24. Шах С. Львів – місто моєї молодости. Ч. 3. Мюнхен: Видавництво «Християнський Голос», 1956. 362 с. URL: <https://diasporiana.org.ua/memuari/2119-shah-s-lviv-misto-moyeyi-molodosti-ch-3/>.
 25. Шематизмъ всечестного клира греко-католической Митрополитальной Архидієцезіи Львівської на рік 1900. Львів: Изъ типографіи Ставропигійского Института подъ управленіємъ Осипа Данилюка, 1900. XX+278 с. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Shematyzm_Lvivskoi_arkhyieparkhii/1900_rik/.
 26. Шематизмъ всечестного клира греко-католической Митрополитальной Архидієцезіи Львівської на рік 1901. Львів: Изъ типографіи Ставропигійского Института подъ управленіємъ Осипа Данилюка, 1901. XX+278 с. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Shematyzm_Lvivskoi_arkhyieparkhii/1901_rik/.

- 27.Шематизм всього кліру греко-католицької митрополичої архієпархії Львівської на рік 1902. Річник 68. Львів: Накладом архієпархіального кліра, 1902. XII+455 с. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Shematyzm_Lvivskoi_arkhyieparkhii/1902_rik/.
- 28.Шематизм гр.-кат. духовенства Львівської Архієпархії на рік 1924. Річник 72. Львів: Накладом архієпархіального духовенства, 1924. 347 с. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Shematyzm_Lvivskoi_arkhyieparkhii/1924_rik/.
- 29.Шематизмъ всего клира греко-католицкой Епархії Станиславѡвскои на рѡк Божій 1907. Рѡчникъ XXII. Станиславѡвъ: Накладом Клира Епархіяльного, 1907. XXVII+315 с. URL: <https://dlibra.kul.pl/dlibra/publication/16116/edition/15378>.
- 30.Шематизмъ всего клира греко-католицкой Епархії Станиславѡвскои на рѡк Божій 1909. Рѡчникъ XXIV. Станиславѡвъ: Накладом Клира Епархіяльного, 1909. XXVII+235 с. URL: <https://dlibra.kul.pl/dlibra/publication/16117/edition/15373>.
- 31.Шематизмъ всего клира греко-католической Епархії Станиславѡвскои на рѡк Божій 1910. Рѡчникъ XXV. Станиславѡвъ: Накладом Клира Епархіяльного, 1910. XXIII+351 с. URL: <https://dlibra.kul.pl/dlibra/publication/16118/edition/15372>.
- 32.Шематизмъ всего клира греко-католицкой Епархії Станиславѡвскои на рѡк Божій 1911. Рѡчникъ XXVI. Станиславѡвъ: Накладом Клира Епархіяльного, 1911. XXVII+335 с. URL: <https://dlibra.kul.pl/dlibra/publication/16119/edition/15369>.
- 33.Шематизмъ всего клира греко-католической Епархії Станиславѡвскои на рѡк Божій 1912. Рѡчникъ XXVII. Станиславѡвъ: Накладом Клира Епархіяльного, 1912. XXIII+335 с. URL: <https://dlibra.kul.pl/dlibra/publication/16120/edition/15368>.
- 34.Шематизм всего клира греко-католицької Епархії Станиславівської на рік Божий 1913. Річник XXVIII. Станиславів: Накладом Клира Епархіяльного, Друкарня Льва Данкевича, 1913. XXVIII+337 с. URL: <https://dlibra.kul.pl/dlibra/publication/16121/edition/15365>.
- 35.Шематизм всего клира греко-католицької Епархії Станиславівської на рік Божий 1914. Річник XXIX. Станиславів: Накладом клира епархіяльного, 1914. XXVIII+339 с. URL: <https://dlibra.kul.pl/dlibra/publication/16122/edition/15363>.
- 36.Шематизм всего клира греко-католицької Епархії Станиславівської на рік Божий 1925. Річник XXX. Станиславів: Накладом Клира Епархіяльного, Друкарня Льва Данкевича, 1925. XXXII+325 с. URL: <https://dlibra.kul.pl/dlibra/publication/16123/edition/15361>.
- 37.Шематисм всего клира греко-католического Епархій соединених Перемиской, Самборской і Сяноцкой на рік 1888. Перемишль: Типом С. Ф. Піонткевича, 1888. URL: <https://dlibra.kul.pl/dlibra/publication/16291/edition/14695>.
- 38.Шематисм всего клира греко-католического Епархій соединених Перемиской, Самборской і Сяноцкой на рік 1889. Перемишль: Типом С. Ф. Піонткевича, 1889. URL: <https://dlibra.kul.pl/dlibra/publication/16292/edition/14703>.

- 39.Шематисм всего клира греко-католического Епархій соединених Перемиской, Самборской і Сяноцкой на рік 1891. Перемишль: Типом С. Ф. Піонткевича, 1891. URL: <https://dlibra.kul.pl/dlibra/publication/16294/edition/14715>.
- 40.Шематисм всего клира греко-католического Епархій соединених Перемиской, Самборской і Сяноцкой на рік 1892. Перемишль: Типом С. Ф. Піонткевича, 1892. 372 с. URL: <https://dlibra.kul.pl/dlibra/publication/16295/edition/14729>.
- 41.Schematismus Universi Cleri Orientalis Ritus Catholicorum Dioeceseos Premisliensis pro Anno Domini 1859. Premislie: Typis rutheni Capituli Premisliensis, 1859. 174 с. + дод. 32 с. URL: <https://polona.pl/item-view/0a0ef97a-6dac-43ce-a1f4-c900cf3c1057?page=6>.
- 42.Schematismus Universi Cleri Orientalis Ritus Catholicorum Dioeceseos Premisliensis pro Anno Domini 1863. Premislie: Typis rutheni Capituli Premisliensis, 1863. 156 с. + дод. 32 с. URL: <https://polona.pl/item-view/a0527b84-4ce8-44f1-839e-06b90b7d3225?page=4>.
- 43.Schematismus Universi Cleri Orientalis Ritus Catholicorum Dioeceseos Premisliensis pro Anno Domini 1870. Premislie: Typis rutheni Capituli Premisliensis, 1870. 192 с. URL: <https://polona.pl/item-view/e589624a-6e3e-4ee1-bbd8-20e3f1ee1d1f?page=0>.
- 44.Schematismus universi venerabilis cleri Archidioeceseos Metropolitanae graeco-catholicae Leopoliensis pro anno Domini 1882. Leopoli: Typographia Instuti Stauropigiani, 1882. 286 s. URL: <https://dlibra.kul.pl/dlibra/publication/16187/edition/14627>.

III. Енциклопедичні та довідкові видання

- 45.Вортман Д. Я. Лаврівський Онуфріївський монастир УГКЦ. *Енциклопедія Сучасної України* [Електронний ресурс] / редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2016, оновл. 2023. URL: <https://esu.com.ua/article-52780>.
- 46.Горбань Р., Делятинський Р. Івано-Франківська теологічна академія УГКЦ. *Енциклопедія Сучасної України*: в 25 томах. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2011. Т. 11. С. 132. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=13416.
- 47.Дуда І. М. Ломницький Єремія-Іван. *Енциклопедія Сучасної України* [Електронний ресурс] / редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2016, оновл. 2023. URL: <https://esu.com.ua/article-56366>.
- 48.Василик С. М. Навроцький Василь. *Енциклопедія Сучасної України* [Електронний ресурс] / редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2020. URL: <https://esu.com.ua/article-71419>.
- 49.Інтерактивна карта УГКЦ. URL: <https://map.ugcc.ua/>.
- 50.Кавська сільська рада. *Опендатабот*. URL: <https://opendatabot.ua/c/04371012>.
- 51.Ломницький Єремія (1860–1916). *Енциклопедія українознавства. Словникова частина*: [в 11 т.] / Гол. ред. В. Кубійович; Наукове товариство імені Т.

- Шевченка. Париж – Нью-Йорк: Вид-во «Молоде життя», 1955–1995. Т. 4: [Крушельницький Іван – Міста Центральної...]. 1962. С. 1376.
- 52.Патрило І.І. ЧСВВ. Джерела і бібліографія історія Української Церкви. Рим, 1975. Т. 1: Джерела. 376 с. URL: <https://diasporiana.org.ua/slovniki-dovidniki/7148-patrilo-i-o-dzherela-i-bibliografiya-istoriyi-ukrayinskoyi-tserkvi-t/>.
 - 53.Патрило І.І. ЧСВВ. Джерела і бібліографія історія Української Церкви. Рим, 1988. Т. 2. 330 с. URL: <https://diasporiana.org.ua/slovniki-dovidniki/7076-patrilo-i-o-dzherela-i-bibliografiya-istoriyi-ukrayinskoyi-tserkvi-t-2/>.
 - 54.Патрило І.І. ЧСВВ. Джерела і бібліографія історія Української Церкви. Рим, 1995. Т. 3. 323 с. URL: <https://diasporiana.org.ua/slovniki-dovidniki/7077-patrilo-i-o-dzherela-i-bibliografiya-istoriyi-ukrayinskoyi-tserkvi-t-3/>.
 - 55.УГКЦ. Історія. Відродження. Ісповідники віри: до 30-річчя виходу з підпілля Української Греко-Католицької Церкви: бібліографічний покажчик / Івано-Франківська ОУНБ ім. І. Франка; уклад. О. Шаран, С. Джоголик; ред. Г. Горбань; відп. за вип. Л. Бабій. Івано-Франківськ, 2019. 76 с. URL: <https://www.calameo.com/books/002820791faa8c5680919>.
 - 56.Blažejowskyj D. Historical schematism of the Archeparchy of Lviv (1832–1944). Vol. 1: Administration and Parishes. Lviv: Misioner, 2004. 1004 p.
 - 57.Blažejowskyj D. Historical schematism of the Archeparchy of Lviv (1832–1944). Vol. 2: Clergy and Religious Congregations. Lviv: Misioner, 2004. 570 p.
 - 58.Blažejowskyj D. Historical šematism of the Eparchy of Peremysl including the Apostolic Administration of Lemkivshchyna (1828–1939). Lviv: Kameniar, 2004. 1008 p.
 - 59.Blažejowskyj D. Historical šematism of the Eparchy of Stanislaviv from its establishment until the outbreak of World War II (1885–1938). Lviv: Misioner, 2002. 450 p. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Blazheiovskyi_Dmytro/Series_II_Sectio_I_Vol_51_Blazejowskyj_D_Historical_ematism_of_the_Eparchy_of_Stanslaviv_from_Its_Es/.
 - 60.Blažejowskyj D. Byzantine Kyivan Rite Students in Pontifical Colleges, and in Seminaries, Universities and Institutes of Central and Western Europe (1576–1983) / Analecta OSBM, series 2, sectio 2, vol. 43. Rome: PP. Basiliani, 1984. 365 p. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Blazheiovskyi_Dmytro/Series_II_Sectio_I_Vol_43_Blazejovskij_D_Byzantine_Kyivan_Rite_Students_in_Pontifical_Colleges_and_in/.

IV. Монографії і статті

- 61.Андрухів І., Лисенко О., Пилипів І. Станіславська (Івано-Франківська) єпархія УГКЦ крізь призму століть: історико-релігійний аспект. Наукова монографія. Івано-Франківськ; Надвірна: ЗАТ «Надвірнянська друкарня», 2010. 500 с.
- 62.Боршовська О., с. СНДМ. Духовна спадщина отця Єремії Ломницького, ЧСВВ. Львів: Вид-во УКУ, 2007. 140 с.
- 63.Великий А.-Г. Нарис історії Згромадження СС. Службниць П.Н.Д.М. Рим: Вид-во Сестер Службниць, 1968. XX+767 с. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/14664/file.pdf>.

- 64.Верменич Я. В. Мікроісторія як проблемне поле соціогуманітарних досліджень. *Український історичний журнал*. 2010. № 4. С. 156-169. URL: <http://history.org.ua/JournALL/journal/2010/4/12.pdf>.
- 65.Галик В., Кекош О. Освітні інституції Дрогобича у комунікативному просторі Івана Франка. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія*. 2024. № 15/57. С. 21-31. DOI: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.15/57.2>.
- 66.Дашкевич Я. Об'єктивне і суб'єктивне в просопографії. *Майстерня історика: Джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни* / Львівське відділення ІУАД ім. М. С. Грушевського НАН України. Львів: Літературна агенція «Піраміда», 2011. С. 238-244. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Dashkevych_Yaroslav/Maisternia_istoryka_Dzhereloznavstvo_ta_spetsialni_istorychni_dystsypliny/.
- 67.Делятинський Р.І. Станиславівська духовна семінарія у 1918–1925 роках: етапи повоєнного відновлення та її роль у формуванні духовенства нового типу. *Нарис історії Івано-Франківської (Станіславівської) Духовної Семінарії імені Святого Священномученика Йосафата*. Івано-Франківськ: Івано-Франківська Духовна Семінарія імені Святого Священномученика Йосафата, 2007. С.55–76.
- 68.Делятинський Р. Станиславівська греко-католицька духовна семінарія у 1907–1918 рр.: становлення і розвиток. *Spheres of Culture: Journal of Philology, History, Social and Media Communication, Political Science, and Cultural Studies*. Volume 8 / Maria Curie-Sklodovska University in Lublin, Faculty of Humanities, Branch of Ukrainian Studies. – Lublin, 2014. – S. 306-315.
- 69.Єгрешій О. Єпископ Григорій Хомишин: портрет релігійно-церковного і громадсько-політичного діяча. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2006. 168 с.
- 70.Єгрешій О. Єпископ Григорій Хомишин і москвофіли: від ідейних розходжень до протистояння 1904-1914 рр. (До питання становлення греко-католицького семінаря у Станіславові). *Нарис історії Івано-Франківської (Станіславівської) Духовної Семінарії імені Святого Священномученика Йосафата*. Івано-Франківськ, 2007. С. 43-54.
- 71.Єгрешій О., Делятинський Р. Блаженний єпископ Григорій Хомишин – співзасновник і покровитель духовної семінарії в Станіславові. *Отець Єремія Ломницький та шлях до святості Станіславівських новомучеників: матеріали IV Міжсемінарійної науково-практичної конференції семінарій УГКЦ (27-28 жовтня 2017 р.)* / редкол.: А. Чорненко та ін. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2018. С. 68–103.
- 72.Каськів О. Минуле та сучасність Івано-Франківської (Станіславівської) Духовної Семінарії. *Нарис історії Івано-Франківської (Станіславівської) Духовної Семінарії імені Святого Священномученика Йосафата*. Івано-Франківськ, 2007. С. 22-26.
- 73.Коцюмбас О. Викладацький склад Академічної гімназії у Львові (друга половина XIX – початок XX ст.). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія:*

- Історія. 2017. Вип.2, том 1. С. 56-61. URL: <https://journals.tnpu.ternopil.ua/index.php/history/article/view/652>.
74. Ленчик В. Нарис історії Української Церкви. Львів: Свічадо, 2003. 600 с.
 75. Лях С. Р. Сучасні технології історичного дослідження: канони і імпровізації. *Zaporizhzhia Historical Review*. 2021. Vol. 5 (57). С. 9-20. DOI: <https://doi.org/10.26661/zhv-2021-5-57-01/>.
 76. Макогончук Н. В., Голярдик Н. А., Гевко О. В. Методологічні підходи до побудови портрету історичної особистості та їх використання в дидактиці історії. *Інноваційна педагогіка*. 2022. Вип. 51. Том 2. С. 41–45. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2022/51.2.7>.
 77. Марціновська Д. Внесок отців Чину Василя Великого у розвиток української теологічної освіти. *Карпати: людина, етнос, цивілізація*. 2017–2018. Вип. 7–8. С. 239-244. URL: <https://carpathiansjournal.pnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/76/2018/11/Дарина-Марціновська.pdf>.
 78. Марчук В. Церква, духовність, нація / Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. Івано-Франківськ: Ярина, 2016. 464 с. URL: <http://lib.pnu.edu.ua:8080/handle/123456789/11520>.
 79. Мудрий С. Нарис Історії Церкви в Україні. 4-те вид. Жовква: Місіонер, 2010. 544 с.
 80. Назарко І., о. ЧСВВ. Сильветки перших василіян після Добромильської реформи. *Записки Чину Святого Василя Великого*. 1982. Т. XI (XVII). Вип. 1-4. С. 451–528.
 81. Нариси історії Української Греко-Католицької Церкви. В двох томах. Т. 1 / За загальною редакцією М. Вегеша; авторський колектив: М. М. Вегеш, Н. М. Концур-Карабінович, В. В. Марчук, М. М. Палінчак; передмова В. В. Гудзя, О. М. Ситника. Ужгород, 2022. 392 с. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/41005>.
 82. Нариси історії Української Греко-Католицької Церкви: в 2-ох томах. Т. 2 / за загальною редакцією М. Вегеша; авторський колектив: М. М. Вегеш, Н. М. Концур-Карабінович, В. В. Марчук, М. М. Палінчак; передмова В. В. Гудзя, О. М. Ситника. Ужгород, 2022. 392 с. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/41006>.
 83. Оглоблин О. Українська церковна історіографія. *Український історик*. 1969. Ч. 4. С. 12-29. URL: <https://diasporiana.org.ua/periodika/3067-ukrayinskiy-istorik-1969-ch-4/>.
 84. Оришко С. Туристсько-краєзнавча діяльність у житті сучасного школяра. *Вісник Ужгородського національного університету. Педагогіка, соціальна робота*. 2011. Вип. 23. С. 107–111. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuped_2011_23_40.
 85. Отець Єремія Ломницький та шлях до святості Станіславівських новомучеників: матеріали IV Міжсемінарійної науково-практичної конференції семінарій УГКЦ (27-28 жовтня 2017 р.) / редкол.: А. Чорненко та ін. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2018. 244 с.
 86. Пилипів І. Діяльність єпископів Станіславської єпархії УГКЦ з організації та розвитку духовної семінарії в 1907–1945 рр. *Сумський історико-архівний*

- журнал. 2011. № XII–XIII. С. 193–199. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/48175/25-Pulupiv.pdf?sequence=1>.
87. Полєк В. Нарис історії Івано-Франківської єпархії. *Шематизм Івано-Франківської єпархії Української Греко-Католицької Церкви станом на 10 листопада 1995 року Божого* / Надруковано за дорученням Ординарія Івано-Франківського Кир Софрона Дмитерка ЧСВВ. Редагування І. Пелехатий. Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Івано-Франківської греко-католицької єпархії, 1995. С. 99-156.
88. Попик В. І. Biography – біографіка – біографістика – біобібліографія: понятійний арсенал історико-біографічних досліджень. *Український історичний журнал*. 2015. № 3. С. 122-136. URL: http://resource.history.org.ua/publ/UIJ_2015_3_10.
89. Стоцький Я. Методологія досліджень комплексної історії єпархій та монастирів УГКЦ на сучасному етапі. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка. Серія: Історія*. Тернопіль, 2014. Вип. 1. Ч. 3. С. 221-226. URL: http://catalog.library.tnpu.edu.ua/naukovi_zapysku/hystory/2014_1_3.pdf.
90. Толочко В., о. Останній василіянин із Литви. *Записки ЧСВВ*. Львів, 1933. Т. 6. С. 317-326. URL: <http://resource.history.org.ua/item/0013168>.
91. Томазов В. В. Просопографія: дисциплінарний статус і дослідницькі можливості. *Українська біографістика*. 2021. Вип. 22. С. 55–71. DOI: <https://doi.org/10.15407/ub.22.055>.
92. Федорів Ю. Організаційна структура Української Церкви. Торонто, 1990. 210 с. URL: <https://diasporiana.org.ua/religiya/14894-fedoriv-yu-o-organizatsiyna-struktura-ukrayinskoyi-tserkvi/>.
93. Филипчак І., Лукань Р. Ц. к. Окружна Головна школа в Лаврові 1788/89–1910/11. *Записки ЧСВВ*. 1932. Т. 5. С. 5–149. URL: <https://osbm.info/wp-content/uploads/2022/11/3ЧСВВ-5-випуск-1-4-1932.pdf>.

V. Підручники, посібники, навчально-методичні матеріали

94. В УкрІНТЕІ зареєстровано науково-дослідну тему «Реабілітована пам'ять: історія УГКЦ в особах». *Кафедра історії України та методики викладання історії. Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника*. URL: <https://kiu.pnu.edu.ua/2023/07/03/v-ukrintei-zareiestrovano-naukovo-doslidnu-temu-reabilitovana-pam-iat-istoriia-uhkts-v-osobakh/?fbclid=IwAR25elMCgv8BA5WoOAOrmljLUPNfVJwH88wmHJ8AyzvIOnyXJRqUrmWU6oA> (дата звернення: 12.05.2024).
95. Великий А.-Г. 3 літопису християнської України: Церковно-історичні радіолекції з Ватикану. Рим: Видавництво ОО. Василіян, 1968–1977. Т. VIII: XIX ст. 1976. 275 с.; Т. IX: XX ст. 1977. 275 с. URL: <https://diasporiana.org.ua/?s=3+Літопису+Християнської+України>.
96. Власенко О. Зміст процесу формування громадянських цінностей школярів в освітніх закладах. *Освітні обрії*. 2018. № 2 (47). С. 86-88. URL: <https://journals.pnu.edu.ua/index.php/obrii/article/view/397>.

97. Дмитрук В. Програма розвитку краєзнавства: регіональний рівень реалізації. *Українське краєзнавство в соціокультурному просторі: історичні ретроспекції та виклики сучасності* / За заг. ред. О. П. Реєнта. Київ: Український пропілей, 2017. С. 31–40.
98. Єгрешій О. І. Методичні аспекти генеалогічного пошуку в середніх освітніх навчальних закладах. *Історико-краєзнавча діяльність у закладах освіти: проблеми і перспективи. Збірник тез доповідей учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції*, м. Івано-Франківськ, 22 квітня 2021 р. / За наук. ред. М. Ю. Косила і А. З. Королько. Івано-Франківськ: Симфонія форте, 2022. С. 70-73. URL: <https://kiu.pnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/56/2023/05/materialy-zbirnyka-konferentsii-istoryko-kraieznava-dialnist-u-zakladakh-osvity.-2022.-na-sajt.pdf>.
99. Історична наука: термінологічний і понятійний довідник / В. М. Литвин, В. І. Гусєв, А. Г. Слюсаренко та ін. Київ: Вища школа, 2002. 430 с. URL: <http://resource.history.org.ua/item/0006160>.
100. Історичне джерелознавство: підручник / Я. С. Калакура, І. Н. Войцехівська, С. Ф. Павленко та ін. Київ: Либідь, 2002. 488 с. URL: <http://resource.history.org.ua/item/0007771>.
101. Історія України. Всесвітня історія 6 – 11 класи. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти Затверджено та надано гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» (наказ Міністерства освіти і науки України від 03 серпня 2022 року № 698). 106 с. *Міністерство освіти і науки України*. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/2022/08/15/Navchalna.programa.2022.WH.HU.6-11.pdf>.
102. Історія України: підручник для 9 класу загальноосвітнього навчального закладу / О. К. Струкевич. Київ: Грамота, 2017. 240 с.
103. Історія України (рівень стандарту): підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти / В. С. Власов, С. В. Кульчицький. Київ: Літера ЛТД, 2018. 256 с.
104. Королько А. Історико-краєзнавча робота у вищій школі як складова частина популяризації вивчення історії м. Івано-Франківська. *Питання історії України*. Збірник наукових праць кафедри історії України Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Чернівці: ЧНУ, 2018. Т. 20. С. 92–96. URL: <http://lib.pu.if.ua:8080/handle/123456789/6403>.
105. Косило М. Розвиток туристсько-краєзнавчої роботи у позашкільних навчальних закладах України (II половина XX – початок XXI століття). Івано-Франківськ : Видавець Кушнір Г. М., 2018. 228 с.
106. Коцур В.П., Коцур А.П. Історіографія історії України: курс лекцій. Чернівці: Золоті литаври, 1999. 520 с. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Kotsur_Anatolii/Istoriografia_istorii_Ukrainy_Kurs_1_ektsii/.
107. Модельна навчальна програма «Історія: Україна і світ. 7–9 класи (інтегрований курс)» (варіант 2) для закладів загальної середньої освіти (автори: Власова Н.С., Желіба О.В., Кронгауз В.О., Секиринський Д.О., Щупак І. Я.) /

«Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» (наказ Міністерства освіти і науки України від 24.07.2023 № 883). 87 с. *Міністерство освіти і науки України*. URL:

<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2023/Model.navch.prohr.5-9.klas/Hromad.ta.istor.osv.hal.2023/Istoriya-Ukr.i.svit.7-9-intehr.kurs-variant.2-Vlasova.ta.in.13.09.2023.pdf>.

108. Наукові проекти НДІ історії Церкви. *Івано-Франківська академія Івана Золотоустого*. URL: <http://ifaiz.edu.ua/novyny/1107-naukovi-proiekt-y-iic.html> (дата звернення: 10.11.2024).
109. Нова Українська Школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. Концепція Нової Української школи. Документ пройшов громадські обговорення і ухвалений рішенням Колегії МОН 27.10.2023. 40 с. *Міністерство освіти і науки України*. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>.
110. Прокопчук В. С. Шкільне краєзнавство: навчальний посібник. Київ: Кондор, 2011. 338 с. URL: <http://elcat.pnpu.edu.ua/docs/Прокопчук%20В.С..pdf>.
111. Ребенок В. Р. Позакласна робота з історії: особливості і форми. *Теорія та методика навчання суспільних дисциплін: науково-практичний журнал*. 2021. № 1 (19). С. 86-88. URL: https://library.sspu.edu.ua/wp-content/uploads/2023/04/teoriya-ta-metodyka-navchannya_susp._dyscz._9_2021.pdf.
112. Тронько П. Краєзнавство як складова навчально-виховного процесу. *Краєзнавство. Науковий журнал*. 2011. № 3. С. 5–10. URL: <https://nasplib.isoftware.kiev.ua/handle/123456789/32632>.
113. Яковенко Г. Г. Методика навчання історії: навчально-методичний посібник. Харків: Видавництво ХНАДУ, 2017. 324 с. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/942225ae-467a-4e6a-9299-ed279e9b6783/content>.
114. Яковенко Н. Вступ до історії. Київ: Критика, 2007. 376 с. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Yakovenko_Natalia/Vstup_do_istorii/.

VI. Автореферати дисертацій

115. Маслій О. Д. Жіночі чернечі спільноти УГКЦ у Галичині (1946–1989 рр.): дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук; 07.00.01 – Історія України. Івано-Франківськ: ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 2016. 238 с. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Maslii_Olha/Zhinochi_chernechi_spilnoty_UHKTs_u_Halychyni_19461989_rr/.
116. Стасюк І. М. Греко-католицьке жіноче чернецтво Станиславівської єпархії (кінець XIX – перша половина XX ст.): дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук; 07.00.01 – Історія України. Івано-Франківськ: ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 2014. 232 с.

117. Турків С. Я. Діяльність сестер Чину Святого Василя Великого у Східній Галичині наприкінці XIX – у першій половині XX століть : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 : 03 / Тернопільський нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. Тернопіль, 2021. 297 с. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/17629>.

VII. Науково-популярні публікації в Інтернет-мережі.

118. Беатифікаційний процес слуги Божого Єремії Ломницького, ЧСБВ. *Місіонар Пресвятого Серця Ісусового*. URL: <https://misionar.in.ua/publish/z-zhyttia-chsvv/beatifikatsiyniy-protsyes-slugi-bozhogo-yeremiya-lomnitskogo-chsvv/>.
119. Бойко Й., о. ВС. 8 лютого – 164 річниця від дня народження о. Єремії Ломницького. *Івано-Франківська архієпархія УГКЦ*. Дата оновлення: 08.02.2024. URL: <https://ugccif.org.ua/8-liutoho-164-richnytsia-vid-dnia-narodzhennia-o-ieremii-lomnitskoho/> (дата звернення: 08.03.2025).
120. Бойко Й., о. ВС. Хто такий о. Єремія Ломницький. *Католицький оглядач*. Дата оновлення: 08.02.2024. URL: <https://catholicnews.org.ua/acolumn/hto-takiy-o-ieremiya-lomnickiy/>.
121. Заречнюк О. Вул. Каліча Гора, 05 – покинутий будинок, ID: 2443. *Інтерактивний Львів*. URL: <https://lia.lvivcenter.org/uk/objects/kalicha-hora-5/>.
122. Добромільська обитель в історії та сьогодні. *Релігійно-інформаційна служба України*. Дата оновлення: 03.05.2007. URL: https://risu.ua/dobromilska-obitel-v-istoriji-ta-sogodni_n15600.
123. Допмагає на полі бою: триває беатифікаційний процес о. Єремії Ломницького. *Духовна велич Львова*. Дата оновлення: 05.04.2024. URL: <https://velychlviv.com/dopomagaye-na-poli-boyu-tryvaye-beatifikatsiyniy-protses-o-yeremiya-lomnitskogo/> (дата звернення: 20.04.2025).
124. Допмагає на полі бою: триває беатифікаційний процес о. Єремії Ломницького. *Синод єпископів УГКЦ*. Дата оновлення: 05.04.2024. URL: <https://synod.ugcc.ua/data/dopomaga-na-poli-boyu-tryvae-beatifikatsiyniy-protses-o-eremiy-lomnitskogo-14428/> (дата оновлення: 01.05.2025).
125. Духовна спадщина о. Єремії Ломницького для Згромадження сестер служебниць Непорочної Діви Марії (с. Ореста Боршовська). *Видавництво УКУ*. URL: <https://press.ucu.edu.ua/book/duhovna-spadshhina-o-yeremiya-lomnitskogo-dlya-zgromadzhennya-sester-sluzhebnits-neporочноy-divi-mariyi/>.
126. Замойська О. Симбірські пророцтва о. Єремії Ломницького. *Кристинопіль: краєзнавчо-туристичний портал*. Дата оновлення: 09.02.2023. URL: <https://krystynopol.info/symbirski-prorotstva-o-yeremiya-lomnitskogo/>.
127. Історія: від заснування до сучасності. *Католицький ліцей святого Василя Великого*. URL: <https://stbasilschool.org.ua/pro-nas/istoriia/>.
128. Козарівська гімназія, Букачівської селищної ради, Івано-Франківського району, Івано-Франківської області село Козарі, вул. Приозерна 1. *Інформаційна система управління освітою. Івано-Франківська область*. URL: <https://if.isuo.org/schools/view/id/11108>.
129. Ломницький о. Єремія. *Слуги Божі (мапа походження): google-мапа Місії «Постуляційний центр беатифікацій і канонізацій святих УГКЦ»*. URL: <https://earth.google.com/web/data=MkEKPwo9CiExbGx1eXZ0eS12SEdaSTFVcEF>

[SbFE5TERLeHA1bDVNYkUSFgoUMEI3MjgyODJDMzFFRjg2QThGQkYgAUI CCABKCAihmpHAAhAB.](#)

130. Мельник І. Академічна гімназія у Львові. *Фотографії старого Львова*. Дата оновлення: 18.05.2016. URL: <https://photo-lviv.in.ua/akademichna-himnaziya-u-lvovi/>.
131. Монастир Різдва Івана Хрестителя. *Інтерактивна карта УГКЦ*. URL: <https://map.ugcc.ua/view/114-monastyr-rizdva-ivana-hrestytelya-s-krasnopushcha-ternopilska-obl>.
132. Монастир Різдва Пресвятої Богородиці. *Інтерактивна карта УГКЦ*. URL: <https://map.ugcc.ua/view/15-monastyr-rizdva-presvyatoy-bogorodytsi-s-ulashkivtsi-ternopilska-obl>.
133. Монастир святого Онуфрія. *Інтерактивна карта УГКЦ*. URL: <https://map.ugcc.ua/view/1525-monastyr-svyatogo-onufriya-dobromyl-lvivska-oblast>.
134. На Рогатинщині провели цікавий захід, присвячений постаті отця Єремії Ломницького. *Західний кур'єр*. Дата оновлення: 18.02.2023. URL: <https://kuryer.if.ua/na-rogatynshhyni-provely-czikavyj-zahid-prysvyachenyj-postati-otczya-yeremiyi-lomnyczkogo/>.
135. Освячення василіянського монастиря в Дрогобичі. *Місіонар Пресвятого Серця Ісусового*. URL: <https://misionar.in.ua/publish/z-zhyttia-chsvv/osvyachyennya-vasiliyanskogo-monastirya-v-drogobichi/>.
136. Про гімназію. *Львівська академічна гімназія*. URL: <https://lag.lviv.ua/page/about>.
137. Реальна гімназія імені Франца-Йосифа, Дрогобич. URL: https://ua.igotoworld.com/ua/poi_object/66874_realnaya-gimnaziya-im-franca-iosifa.htm#/google_vignette.
138. Сайко О. Отець Єремія Ломницький. *Українська Греко-Католицька Церква: офіційний інетрнет-сайт [стара версія]*. URL: <https://web.archive.org/web/20120513165914/http://old.ugcc.org.ua/ukr/library/xxst/lomnyskyj/>.
139. Сікора Д., о. ЧСВВ. Три листи (про визначного місіонаря, проповідника та засновника Сестер Службниць Непорочної Діви Марії о. Єремію Ломницького, ЧСВВ). *Василіянський Чин святого Йосафата. Провінція Найсвятішого Спасителя в Україні*. Дата оновлення: 28.03.2013. URL: <https://osbm.in.ua/news/publish/try-lysty-pro-vyznachnogo-misionarya-propovidnyka-ta-zasnovnyka-sester-sluzhebnyts-neporochnoyi-divy-mariyi-o-yeremiyu-lomnyskogo-chsvv/>.
140. Слуга Божий Єремія Ломницький, ЧСВВ. *Патріарша комісія у справах монашества УГКЦ*. Дата оновлення: 23.10.2023. URL: <https://monashestvo.org.ua/слуга-божий-о-єремія-ломницький-чсвв/>.
141. Слуга Божий отець Єремія Ломницький, ЧСВВ. *Життєпис. Місія «Постуляційний центр беатифікації святих»*. URL: <https://www.dropbox.com/scl/fi/apto3zhdzjm6quayonygh/.docx?rlkey=m289xjpql952t22f80o3ow4uv&e=1&dl=0>.

142. Сьогодні річниця від дня народження о. Єремії Ломницького, співзасновника Згромадження Сестер Службниць НДМ. *Синод єпископів УГКЦ*. Дата оновлення: 08.02.2022. URL: <https://synod.ugcc.ua/data/sogodni-richnytsya-vid-dnya-narodzhennya-o-eremiy-lomnytskogo-spivzasnovnyka-zgromadzhennya-sester-sluzhebnyts-ndm-8023/> (дата звернення: 08.03.2025).
143. Сьогодні річниця смерті співзасновника Згромадження сестер службниць о. Єремії Ломницького. *Синод єпископів УГКЦ*. Дата оновлення: 03.07.2020. URL: <https://synod.ugcc.ua/data/sogodni-richnytsya-smerti-spivzasnovnyka-zgromadzhennya-sester-sluzhebnyts-o-eremiy-lomnytskogo-3496/>.
144. Терещук Г. 27 % шкіл України мають у програмі уроки духовно-морального спрямування. *Нова українська школа*. Дата оновлення: 27.12.2023. URL: <https://nus.org.ua/news/27-shkil-ukrayiny-mayut-u-programi-uroky-duhovno-moralnogo-spryamuvannya/> (дата звернення: 25.11.2024).
145. Фостик П. День народження ієромонаха отця Єремія Ломницького ЧСВВ, священика УГКЦ. *Eparchia Wrocławsko-Koszalińska Kościoła Greckokatolickiego w Polsce*. Дата оновлення: 08.02.2023. URL: <https://cerkiew.net.pl/z-historii-cerkwi/день-народження-ієромонаха-отця-єрем/>.
146. Церква Преподобної Параскевії. *Інтерактивна карта УГКЦ*. URL: <https://map.ugcc.ua/view/2662-tserkva-prepodobnoy-paraskeviy-s-kavske-lvivska-oblast>.
147. Церква Собору Пресвятої Богородиці. *Інтерактивна карта УГКЦ*. URL: <https://map.ugcc.ua/view/2412-tserkva-soboru-presvyatoy-bogorodytsi-s-myhaylivka-ternopilaska-oblast>.
148. Церква та релігія. *Форум Кавського*. Дата оновлення: 05.12.2009. URL: <https://1ua.com.ua/kavske/forum/ua/0/Церква%20та%20релігія>.
149. Циб М. Отець Єремія Ломницький – ревний місіонер у Божому винограднику (Слово. № 2 (46), 2011, с. 25-27). *Дрогобицька духовна семінарія УГКЦ*. URL: <http://dds.edu.ua/ua/articles/2/slovo/2011/885-father-jeremiah-lomnickyy-zealous-missionary-in-gods-vineyard.html>.
150. Янко М. Червоноград на Львівщині перейменували на Шептицький. *Суспільне. Львів*. Дата оновлення: 19.09.2024. URL: <https://suspilne.media/lviv/839739-cervonograd-na-lvivsini-perejmenuvali-na-septickij/>.
151. 3 липня минає 108 річниця відходу до вічності першого ректора семінарії о. Єремії Ломницького. *Івано-Франківська духовна семінарія УГКЦ*. Дата оновлення: 03.07.2024. URL: <https://ifds.if.ua/3-lypnia-mynaie-108-richnytsia-vidkhodu-do-vichnosti-pershoho-rektora-seminarii-o-ieremii-lomnytskoho/>.
152. 8 лютого – 164 річниця від дня народження першого ректора семінарії о. Єремії Ломницького. *Івано-Франківська духовна семінарія УГКЦ*. Дата оновлення: 08.02.2024. URL: <https://ifds.if.ua/8-liutoho-164-richnytsia-vid-dnia-narodzhennia-pershoho-rektora-seminarii-o-ieremii-lomnytskoho/>.
153. Монастир Святого Юрія. *Інтерактивна карта УГКЦ*. URL: <https://map.ugcc.ua/view/100-monastyr-svyatogo-yuriya-m-chervonograd-lvivska-obl>.

ДОДАТКИ

Додаток А

Історичні портрети о. Єремії-Івана Ломницького (1860–1916)

Фото № 1. Брати Ломницькі (зліва-направо): сидять – о. Єремія, ЧСВВ, о. Антоній-Володимир; стоять – о. Ніль-Богдан, о. Сава.

Фото № 2.

Фото № 3.

Джерела:

Фото № 1.: – Замойська О. Симбірські пророцтва о. Єремії Ломницького. *Кристинопіль: краєзнавчо-туристичний портал*. Дата оновлення: 09.02.2023. URL: <https://krystynopol.info/symbirski-prorotstva-o-yeremiyi-lomnytskogo/>.

Фото № 2. – Бойко Й., о. ВС. Хто такий о. Єремія Ломницький. *Католицький оглядач*. Дата оновлення: 08.02.2024. URL: <https://catholicnews.org.ua/acolumn/hto-takiy-o-ieremiya-lomnickiy/>.

Фото № 3. – Слуга Божий Єремія Ломницький, ЧСВВ. *Патріарша комісія у справах монашества УГКЦ*. Дата оновлення: 23.10.2023. URL: <https://monashestvo.org.ua/слуга-божий-о-єремія-ломницький-чсвв/>.

Додаток Б

Наукові видання про о. Єремію-Івана Ломницького

Видання № 1.

452	І. Назарко, ЧСВВ
СПИСОК ЖИТТЄПИСІВ	
1. о. КУЛИК Висаріон Василь	
2. о. СТЕХ Володимир Василь	
3. о. МАЛІШЬКИЙ Єронім Йосиф	
4. бр. МИЦЯК Йосифат Іван	
5. бр. САЙ Євгеній Євстахій	
6. о. ЛОМНИЦЬКИЙ Єремія Іван	
7. о. ЛАЦІЙ Юліан Іван	
[о. ТКАЧУК Діонісій Дмитро]	
8. о. МАРТИНЮК Антоній Андрій	
9. о. ФІЛІАС Платона Петро	
10. о. ЛОНЧИНА Мелетій Матей	
[св. ОРТИНСЬКИЙ Сотер Степан]	
11. о. ШКІРІАН Маркіян Микола	
12. о. ТЯСОВСЬКИЙ Ігнатій Іван	
13. о. ДАВІДА Аарон Олексій	
14. о. ПОВХ Марія Іван	
15. о. ЖУКОВСЬКИЙ Діонісій Дмитро	
16. о. ОСТРОВЕРХА Єронім Іван	
17. о. БУДЗИЛОВИЧ Володимир Василь	
[мтр. ШЕПТИЦЬКИЙ Андрій Роман]	
18. о. ФІЛІПІВ Атанасій Микола	
[о. КАНДЮК Панкратій Михайло]	
19. о. ТИМОЧКО Іван Ілля	
20. о. ГОЛОВКА Микола Марко	
21. о. КОТОВИЧ Петро Андрій	
22. о. БУРДІЯК Онуфрій Теодор	
23. о. КАЛІШІ Анастасій Олександр	
24. о. ГРАДУК Віталій Володимир	

Видання № 2.

Видання № 3.

Джерело:

Видання № 1: Великий А.-Г. Нарис історії Згромадження СС. Службниць П.Н.Д.М. Рим: Вид-во Сестер Службниць, 1968. XX+767 с. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/14664/file.pdf>.

Видання № 2. Назарко І., о. ЧСВВ. Сильветки перших василіян після Добромильської реформи. *Записки Чину Святого Василя Великого*. 1982. Т. XI (XVII). Вип. 1-4. С. 452 (Список життєписів перших «реформованих василіян і фрагмент біографії о. Єремії Ломницького у праці о. Іриней Назарка ЧСВВ).

Видання № 3: Духовна спадщина о. Єремії Ломницького для Згромадження сестер службниць Непорочної Діви Марії (с. Ореста Боршовська). *Видавництво УКУ*. URL: <https://press.ucu.edu.ua/book/duhovna-spadshhina-o-yeremi-yi-lomnitskogo-dlya-zgromadzhennya-sester-sluzhebnits-neporochnoyi-divi-mariyi/>.

Додаток В

**План-конспект позакласної історико-краєзнавчої вікторини
для учнів 10-11 класу**

Дата: 22.05.2025 р.

Клас: 10-11

Тема: «Віртуальна експедиція за місцями життя та служіння о. Єремії-Івана Ломницького»

Форма заняття: лекторій

Мета:

навчальна:

- пізнавальний характер лекторію сприяє вивченню інформаційної новизни / *інформаційна*;
- сприяти глибшому засвоєнню краєзнавчого матеріалу та вивченню історії м. Івано-Франківська, Івано-Франківської, Львівської та Тернопільської областей / *інформаційна*;
- сприяти комунікації та навчанню школярів / *інформаційна, інформаційно-комунікаційна*;

розвивальна:

- активізувати пізнавальні інтереси учнів на основі командних змагань / *соціальна, особиста*;
- розвивати вміння працювати із історичними джерелами та ілюстраціями (на основі демонстрації візуального джерела протягом лекторію) / *просторова*;
- розвивати вміння аргументовано висловлювати думку (на основі гри «Туристичний мікрофон») / *інформаційна, мовленнєва, логічна*;
- розвивати вміння застосовувати свої знання та навички, яких вони набули на уроках історії в процесі здійснення самопідготовки / *логічна*;
- розвивати вміння критично, логічно та творчо мислити протягом всього лекторію / *соціальна, особиста, логічна*;
- розвивати вміння шукати інформацію (на основі етапу «Що, де, коли?»); / *просторова, логічна*;
- формувати вміння характеризувати історичні постаті (на прикладі отця-василіянина Єремії Ломницького) / *аксіологічна*;
- розвивати хронологічну компетентність (на прикладі запитань з етапу гри «Життєпис майбутнього блаженного новомученика») / *хронологічна, інформаційно-комунікаційна*;
- розвивати креативність (при відповідях на розгорнуті питання) / *інформаційна, інформаційно-комунікаційна*;

виховна:

- виховувати вміння працювати в колективі (робота в групах) / *хронологічна, логічна, соціальна, мовленнєва*;

- формувати навички роботи з ілюстраціями (на прикладі ілюстрацій «Брати Ломницькі», «Отець Єремія Ломницький – монах василіянин», «Отець Єремія Ломницький – ректор духовної семінарії в Станиславові» та ін.) / *інформаційна*
- формувати комунікативну компетентність шляхом усних відповідей (Краєзнавча гра-вікторина «Івано-Франківськ - Що? Де? Коли?») / *мовленнєва*;
- виховати толерантне ставлення до думки своїх друзів (на основі вміння працювати в команді) / *хронологічно-логічна*;
- виховати шанобливе ставлення до подій минулого та її періодизації (на основі пояснення того, що події кожного дня – стають історією); / *хронологічна*;
- виховувати патріотичні якості учнів (на прикладі історій минулого Івано-Франківська, які будуть додатковими коментарями вчителя) / *просторово-аксіологічна*;
- викликати почуття гордості за славних земляків Івано-Франківщини та їх здобутків / *культуровідповідна, аксіологічна, особиста, громадянська*;
- сформувані особисте ставлення до міста Івано-Франківська як до малої Батьківщини / *аксіологічна, особиста*.

Місце проведення: кабінет уроку історії, або екскурсія на основі гри «Туристичний мікрофон» за бажанням учнів.

Обладнання: книга Боршовська О., с. СНДМ. Духовна спадщина отця Єремії Ломницького, ЧСВВ. Львів: Вид-во УКУ, 2007. 140 с.; ілюстрації відомих постатей, будинків, онлайн-карта Івано-Франківської, Львівської та Тернопільської областей, листки, ручки.

Тривалість заходу: 50 хв.

Хід заняття:

Організаційний етап:

Початок вікторини:

- Привітання учасників, оголошення команд;
- Ознайомлення учнів з правилами проведення вікторини, яких повинні дотримуватись протягом всієї гри;
- Представлення учасників команд, підготовлене учнями заздалегідь: назва, гасло, емблема.

Мотиваційний етап: заохочення учнів до пізнання історії рідного засобами історичного краєзнавства через вивчення біографії історичного діяча.

Актуалізаційний етап:

Вправа «Асоціативний куш»

Обговорення:

Запитання до учнів: З чим у вас асоціюється катедральний собор Української Греко-Католицької Церкви в Івано-Франківську? Чому? Відповідь обґрунтуйте.

Конкурс № 1. Краєзнавча гра-вікторина «Українська Греко-Католицька Церква в Івано-Франківську - Що? Де? Коли?»

Команди на швидкість відповідають на питання. Питання без запропонованих відповідей, тому дається час на обговорення. За кожну правильну відповідь – 1 бал.

1. Коли було засновано греко-католицьку єпархію з центром у Станіславові?
/1885 р./
2. Хто став першим греко-католицьким єпископом в Станіславові?
/Юліан Пелеш/
3. Хто із чотирьох Станіславівських єпископів у червні 2001 р. Папою Іваном Павлом II був проголошений блаженним УГКЦ?
/Григорій Хомишин/
4. Як називається одна із центральних площ Івано-Франківська, на якій розташовано катедральний собор Святого Воскресіння Христового?
/майдан Шептицького/
5. Барельєфи яких історичних діячів сьогодні розміщені на фасаді катедрального собору Воскресіння Христового?
/Андрея Шептицького та Григорія Хомишина/
6. В якому історичному будинку сьогодні знаходиться Католицька школа святого Василя Великого?
/духовна семінарія/
7. Хто і коли був першим ректором духовної семінарії в Станіславові?
/Єремія Ломницький у 1907–1915 рр./
8. На якій вулиці Івано-Франківська сьогодні знаходиться духовна семінарія УГКЦ?
/вулиця Василянок/

Конкурс № 2. Гра «Туристичний мікрофон»

Учасникам надають змогу уявити себе екскурсоводами за маршрутом основних життєвих подій о. Єремії-Івана Ломницького. Кожній команді надається можливість продумати та обґрунтувати визначені, відповідно до біографії діяча, локації екскурсійного маршруту, а пізніше учасники команди в порядку черги розповідатимуть про історичний об'єкт на цьому маршруті за допомогою Google-карти. Максимальна оцінка – 12 балів.

Демонстрація онлайн-карти Івано-Франківської, Львівської та Тернопільської областей, по якій здійснюється екскурсійний маршрут учнями.

Наприклад:

Основні локації екскурсійного маршруту за місцями життя та служіння о. Єремії-Івана Ломницького:

Локація № 1: місце народження о. Єремії-Івана Ломницького – с. Кавське Стрийського району Львівської області.

Місцева парафія при церкві преподобної Параскевії с. Кавське Добрянського деканату Стрийської єпархії Львівської митрополії УГКЦ.

Локація № 2: будинок академічної гімназії у Львові, де юний Іван Ломницький у 1870–1873 рр. здобував середню освіту.

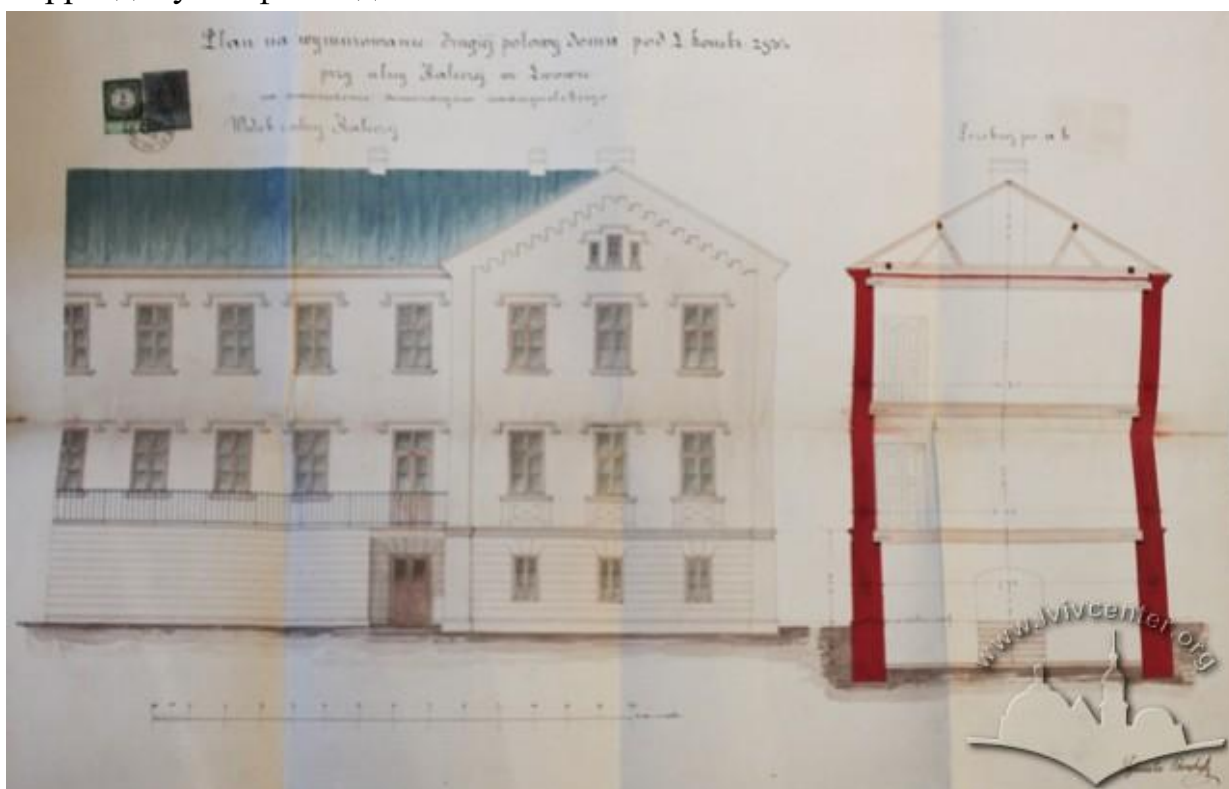
Сьогодні там розташовано Львівську академічну гімназію № 1.

Локація № 3: будинок реальної гімназії імені Франца-Йосифа в Дрогобичі, де Іван Ломницький продовжував у 1873–1876 рр. здобувати середню освіту.

Нині тут розташований корпус філологічного факультету Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (на головній вулиці міста – Шевченка).

Локація № 4: вчительська семінарія у Львові, де Іван Ломницький у 1876–1880 рр. здобував фах педагога.

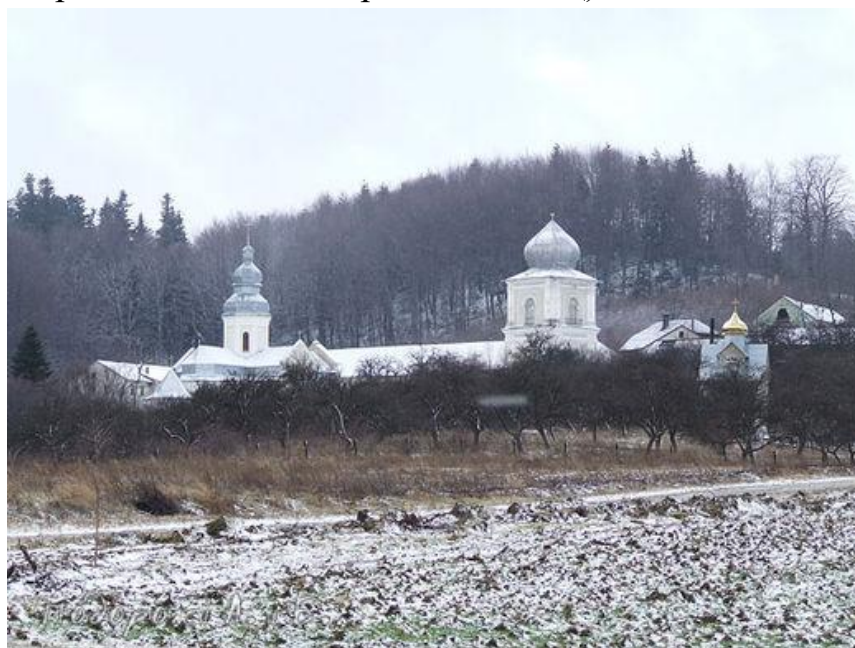

Цей будинок сьогодні перебуває у занедбаному стані після виведення з нього у 2010-х рр. військового комісаріату Галицького району Львова.

Локація № 5: сучасна Козарівська гімназія Букачівської селищної ради Івано-Франківської області, де свого часу у 1880–1882 рр. працював вчителем Івана Ломницький.

Локація № 6: локації, пов'язані із чернечим періодом життя о. Єремії Івана Ломницького: монастир Чину Василіян у с. Добромиль (нині монастир святого Онуфрія с. Добромиль Самбірського району Львівської області, Самбірсько-Дрогобицької єпархії Львівської митрополії УГКЦ).

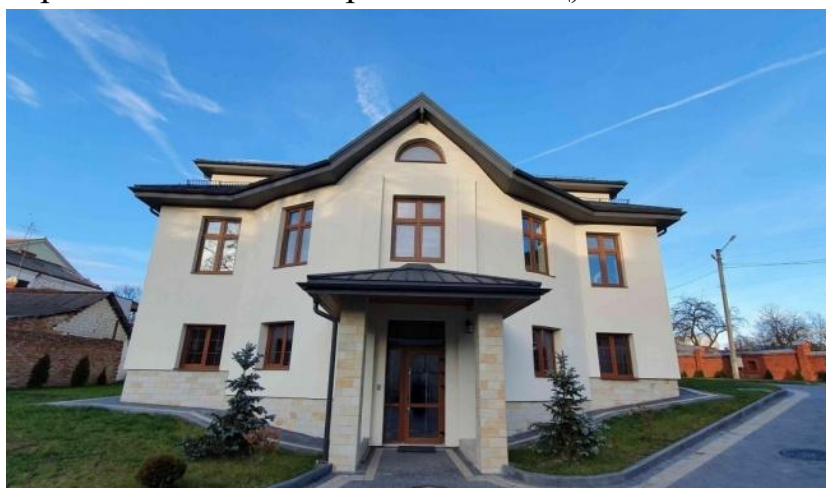
Локація № 7: монастир Чину Василіян у с. Лаврів (нині монастир святого Онуфрія в с. Лаврів Старосамбірського району Львівської області, Самбірсько-Дрогобицької єпархії Львівської митрополії УГКЦ).

Локація № 8: монастир Чину Василян у с. Кристинопіль (нині монастир святого Юрія, до 2024 – м. Червоноград, нині – м. Шептицький Львівської області, Сокальсько-Жовківської єпархії Львівської митрополії УГКЦ).

Локація № 9: монастир Чину Василян у м. Дрогобич (нині монастир святих апостолів Петра і Павла у місті Дрогобич Львівської області, Самбірсько-Дрогобицької єпархії Львівської митрополії УГКЦ).

Локація № 10: монастир Чину Василіян у с. Краснопуца (нині монастир Різдва Івана Хреститетля у с. Краснопуца Бережанського району Тернопільської області, Тернопільсько-Зборівської архієпархії та митрополії УГКЦ).

Локація № 11: монастир Чину Василіян у с. Михалівка (нині церква Собору Пресвятої Богородиці у с. Михайлівка Підгаєцького району Тернопільської області, Підгаєцького деканату Буцацької єпархії Тернопільсько-Зборівської митрополії УГКЦ).

Локація № 12: монастир Чину Василіян у с. Улашківці (нині монастир Різдва Пресвятої Богородиці у с. Улашківці Чортківського району Тернопільської області, Буцацької єпархії Тернопільсько-Зборівської митрополії УГКЦ).

Локація № 13: черговий етап життя та діяльності о. Єремії-Івана Ломницького – виконання з 1907 р. обов'язків ректора духовної семінарії в Станиславові до свого арешту 1915 р. – сьогодні локалізується передусім із будинком духовної семінарії (нині це будинок Івано-Франківського приватного ліцею «Католицький ліцей святого Василя Великого» по вулиці Шевченка, буд. 11 у м. Івано-Франківськ Івано-Франківської архієпархії та митрополії УГКЦ).

Локації № 14-17: останній період життя о. Єремії Ломницького – його шлях після арешту від м. Станіславова (нині м. Івано-Франківськ) до м. Львова, далі до м. Києва, а відтак до м. Симбірська (нині м. Ульяновськ) Російської імперії.

Систематизація знань: А зараз давайте зіграємо у вправу «Валіза: Які висновки я зробив для себе» та кожен обґрунтуйте свою позицію декількома реченнями та заповніть чек-листа «Знаю – Хочу – Дізнався».

Таблиця результатів.

№ і назва конкурсу	Команда № 1	Команда № 2
Конкурс № 1. Краєзнавча гра-вікторина «Українська Греко-Католицька Церква в Івано-Франківську - Що? Де? Коли?»		
Конкурс № 2. Гра «Туристичний мікрофон»		
Чек-лист «Знаю – Хочу – Дізнався»		
Всього		

Висновки: Підбиття підсумків вчителем та оголошення результатів для команд.

Література:

1. Боршовська О., с. СНДМ. Духовна спадщина отця Єремії Ломницького, ЧСВВ. Львів: Вид-во УКУ, 2007. 140 с.
2. Великий А.-Г. Нарис історії Згромадження СС. Службниць П.Н.Д.М. Рим: Вид-во Сестер Службниць, 1968. XX+767 с. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/14664/file.pdf>.

3. Делятинський Р. Станіславівська греко-католицька духовна семінарія у 1907–1918 рр.: становлення і розвиток. *Spheres of Culture: Journal of Philology, History, Social and Media Communication, Political Science, and Cultural Studies*. Volume 8 / Maria Curie-Sklodowska University in Lublin, Faculty of Humanities, Branch of Ukrainian Studies. – Lublin, 2014. – S. 306-315.
4. Історія та сучасність семінарії. *Івано-Франківська духовна семінарія УГКЦ*. URL: <https://ifds.if.ua/istoriia-ta-suchasnist-seminarii/> (дата звернення: 10.11.2024).
5. Назарко І., о. ЧСВВ. Сильветки перших василіян після Добромильської реформи. *Записки Чину Святого Василя Великого*. 1982. Т. XI (XVII). Вип. 1-4. С. 452, 460-464.
6. Отець Єремія Ломницький та шлях до святості Станіславівських новомучеників: матеріали IV Міжсемінарійної науково-практичної конференції семінарій УГКЦ (27-28 жовтня 2017 р.) / редкол.: А. Чорненко та ін. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2018. 244 с.

Джерело: власна розробка автора.